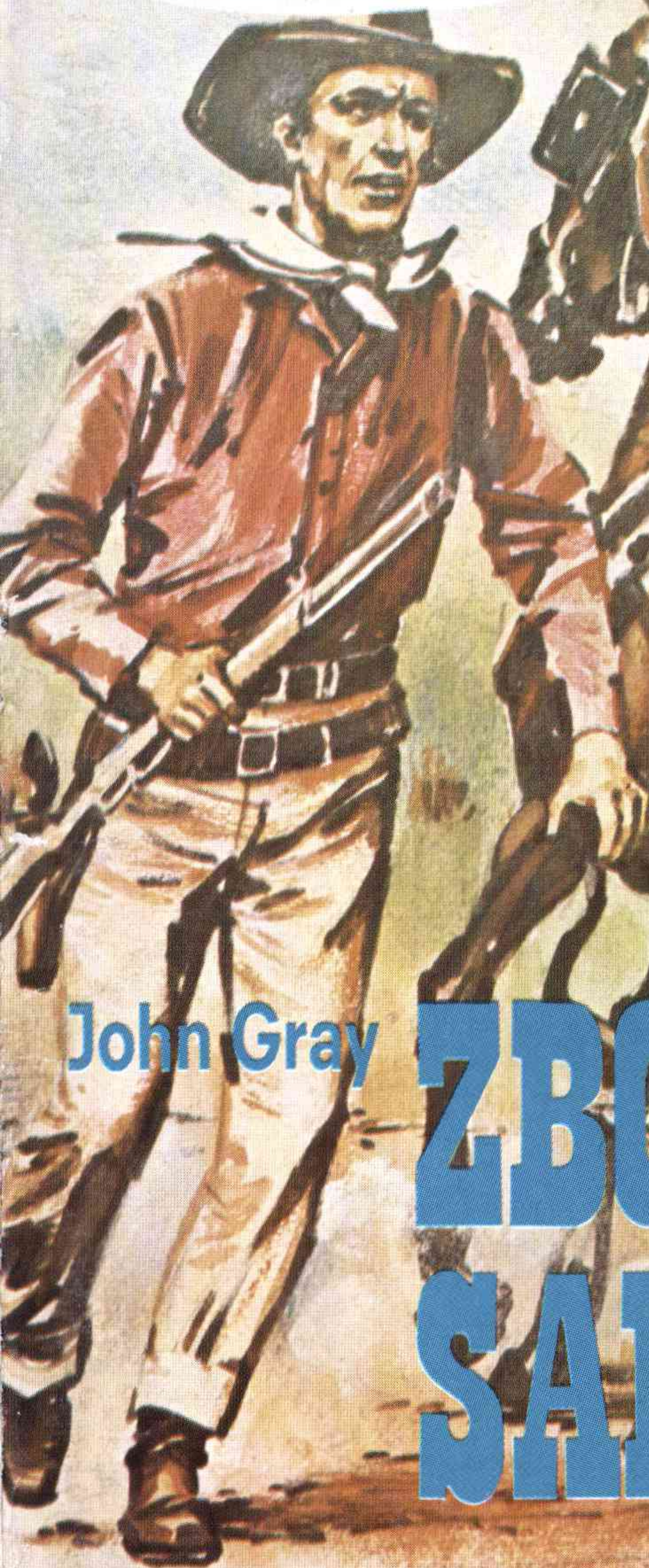

WESTERN ROMAN
LASO

Cijena 3000 d broj 809

YU ISSN 0353-2399

9 770353 239006

John Gray

ZBOGOM SAN PEDRO

John Gray

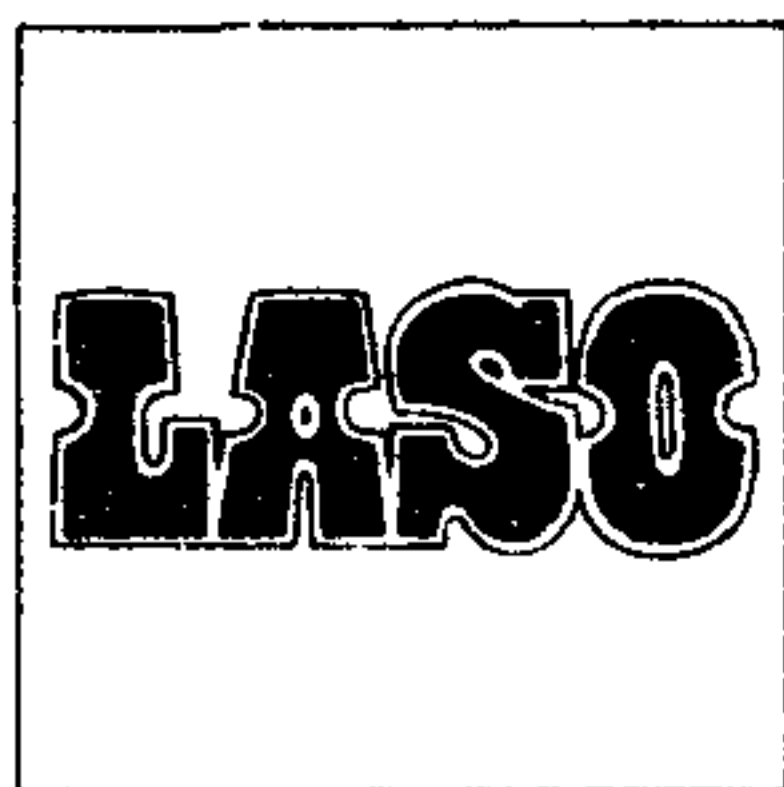
ZBOGOM, SAN PEDRO

**VJESNIKOVA
PRESS
AGENCIJA**

Glavni i odgovorni urednik: Milivoj Pašiček
Izdavač: NISPRO VJESNIK (predsjednik Poslovnog odbora Vjekoslav Koprivnjak)
– OOUR Informativno-revijalna izdanja (direktor Božidar Radman) Predsjedavajući Savjeta: dr Ivan Krtalić
Adresa redakcije, izdavača i tiskare: 41000 Zagreb, Avenija bratstva i jedinstva 4
Telefoni: 041/526-099, 515-555, 519-555 i 333-333
Telex: 21 121 YU VSK
Kolegij redakcije: Berislav Grabušnik (graf. ur.), Marija Jurela (urednik), Pavle Lugarić (zamjenik gl. i odg. urednika), Milivoj Pašiček, Biserka Pupovac (pomoćnik gl. i odg. urednika) Tisak: OOUR
Stamparska proizvodnja

Urednik: Ana Hrastović
Grafički urednik: Ivica Bartolić

John Gray: Zbogom, San Pedro
Naslov originala: Die Schlinge
Copyright: VPA
Recenzija: Drago Bujan
Prijevod: Miroslav Kiš

Laso broj 809 izlazi 14. 4. 1989.
u nakladi od 60.000 primjeraka

I

Začuo sam pucnjeve iz velike udaljenosti. Njihov me je oštar prasak trgnuo iz pospanosti. Jednoličnost pustinjaškog krajo-
lika, koji me je okruživao već pet sati, djelovala je zamorno. Opet sam začuo pucnjeve. Zvuk je dopirao sprijeda. Pojahao sam brže, uzbuđen kao i uvijek pred opasnošću. Nehotice sam posegao za navlakom za oružje i izvukao pušku.

Moj je konj ostavljao dubok trag u mekom pijesku, ali je trag ubrzo nestajao pod novim slojem, nanošenim vjetrom što je neprestano puhao. Puhao je s jugozapada, udarajući mi o bok. Fina sitna zrnca pijeska davno su prodrila kroz vlakna košulje i hlača i taložila mi se na koži. Na licu pak, natopljenom znojem, stvorila su mi tanku sivu, prljavu masku.

Grlo mi je gorjelo, usta se osušila, a sva sluzokoža bila upaljena. Ono malo vode što sam još imao htio sam uštedjeti za kasnije, koliko god budem mogao izdržati; nisam imao pojma kada ću opet nabasati na kakav izvor vode.

Na vrhu jednog od brojnih pješčanih brežuljaka zaustavio sam konja. Sunce mi je iskosa

sjalo u lice. Zrak je treperio, a fini nanosi pijeska, što ih je vjetar neprestano valovito tjerao užarenom pustinjom, davali su privid života koga nije bilo.

Poput svijećnjaka ili kakvih osamljenih putokaza, stršali su iz pustoši kaktusi. Tu i tamo vidio se i poneki grm, kome su listovi treperili poput napetih čeličnih pera. Zapadno od mene počinjao je stjenovit teren, a rasuto sivo kamenje izgledalo je na pustinijskoj jari kao stvrdnuti snijeg. Podalje od mene izranjale su crvenkaste i sive stijene. Neke od njih izgledale su kao čudesne građevine od naslaganih kamenih ploča, tvorevine nekog davno propalog svijeta.

U jednoj od uzdužnih udolina među tim stijenjem zamijetio sam, zasjenivši oči dlanom, tamnu spodobu koja se brzo kretala.

Izvukao sam iz bisaga stari vojnički dalekozor. Izoštrivši sliku, ugledao sam nekog muškarca. Brzao je pješice, s puškom u desnoj ruci. Pri svakom koraku do gležnjeva je upadao u pijesak.

Šešir je već bio izgubio. Vjetar mu je mrsio dugu tamnu kosu.

Pocijepana košulja visila mu je iz hlača oko mršava tijela.

Neprestano se ogledavao, očito očajan i progonjen. To sam samo naslućivao budući da sam bio predaleko, pa mu nisam razaznavao crte lica.

Progonjeni muškarac zaputio se prema nizu pješćanih nanosa na južnoj strani uvale. Njegove otežane kretnje svjedočile su o nevjerojatnom tjelesnom naporu, o strahu, ali su istodobno djelovale i smiješno.

U toj neizmjerljivoj pustoši i po toj ubitačnoj vrućini čovjek bez konja i šešira imao je jednake izgleda za opstanak kao i gruda snijega na suncu.

Usmjerivši dalekozor ponovno na stijene, iznenada sam otkrio dvojicu jahača – visoke spodobe sa šeširima širokih oboda. Sunčeva svjetlost odbijala se od metalnih dijelova pušaka koje su držali spremne u rukama.

Jahači su isprva djelovali isto tako nestvarno kao i gologlavi, iscrpljeni pješak. No to što sam vidio nije bio san. Bila je to stvarnost. Odjednom sam osjetio zebnju, usred te proklete vrućine.

Dvojica jahača očito su progonila pješaka. Ali su to činili bez većih napora, s hladnom odlučnošću, svjesni da im plijen, ne može umaknuti.

Ljevica mi se počela grčiti na pušćanom kundaku. Obuzeo me bijes kakav me uvijek obuzimao kad bih bio svjedokom kako jači muče slabijega. Nisam znao zašto ta dvojica progone trećega, ali sam, po onome što sam vidio, bio uvjeren da nipošto nisu predstavnici zakona. Nisam mogao ništa učiniti. Bio

sam predaleko. Jahači su bili daleko izvan dometa moje puške.

Podboli su konje i ujahali u udolinu. Progonjenik ih je sada zamijetio. Pokušao je potrčati. Dok sam ga promatrao dalekozorom, gotovo mi se učinilo da čujem kako dahće od napora. Iznenada se okrenuo, zastao, podigao pušku i zapucao na progonitelje.

Nije pogodio jahače. Bio je premoren, iscrpljen, nije mogao ni dobro držati pušku, a kamoli dobro gađati.

U divljem strahu progonjenik se okrenuo u prijašnjem smjeru, nastavivši trčati prema pješćanim nanosima, iza kojih se nadao naći zaklon.

U meni je rasla napetost, ali s njom i osjećaj posvemašnje bespomoćnosti. Najradije bih se okrenuo i odjahao, ali me je to što sam vidio istodobno silovito privlačilo.

Progonjenik je već gotovo zamakao u zaklon, kadli su brzo jedan za drugim odjeknula dva pucnja. Jahači su zauzdali konje i nastavili opet gađati, vrlo pažljivo. Vidio sam kako su liznuli plamenovi iz cijevi njihovih pušaka.

Progonjeni je čovjek posrnuo prema naprijed. Potrčao je još nekoliko koraka neobično brzo. Onda je zateturao, napola se okrenuo, a puška mu je ispala u pijesak. Vidio sam kako se objema rukama uhvatio za prsa i pao. Nestao mi je iz vidokruga, upavši, vjerojatno, u uleknuće u pijesku.

Vidio sam, dakle, hladno umorstvo, sračunato ubojstvo. Nisam, naime, uopće sumnjao u to da je čovjek mrtav. Nije imao

ni najmanje izgleda da se spasi, pucali su mu u leđa.

Obratio sam svu pozornost na ubojice. Nisu se čak potrudili da provjere jesu li dobro pogodili bjegunca. Okrenuli su konje i odjahali, nestavši ubrzo među stijenjem.

Pustinja je opet bila tiha, djelovala je netaknuto, nevino. Čuo se još samo jednoličan, uporan, prodoran vjetar.

Vrativši dalekozor u bisage, pojahao sam na sjever. S puškom u rukama.

II

Približavao sam se nepomičnom tijelu na pijesku. Sunce nad pustinjom primaklo se zenitu. Stalno sam motrio stijenje, ali tamo se nije ništa događalo. Samo se visoko na nebu pojavilo nekoliko crnih točaka – lešinarima se žurilo.

Zaustavio sam ždrijepca desetak koraka od tijela na pijesku i sjahao. S puškom u desnoj, a čuturicom s vodom u lijevoj ruci, prišao sam čovjeku.

Oči su mu bile zatvorene, a vrlo mladolice neprirodno podbuhlo. Ležao je na boku, pa sam mogao vidjeti dvije rane na leđima. Krv se na njima, na toj vrućini, već gotovo zgrušala.

Kleknuvši kraj njega, procijenio sam da još nije bio navršio ni dvadesetu, jedva da mu je bilo osamnaest godina. Bio je to visok, jak momak. Smeda kosa razmršeno mu je stršala s glave.

Kad sam se nagnuo nad njega, začuo sam da još diše. Bio sam iznenađen što je još živ. No pregledavši mu rane, vidio sam da za mladića nema nade. Bilo

je pravo čudo što još uopće diše.

Pomislio sam na trenutak vrijedi li uopće ono malo dragocjene vode što sam je još imao potrošiti na čovjeka koji će ubrzo umrijeti. Prekorio sam sebe: što god taj mladić počinio, doživio je dovoljno bijednu smrt, a zaslužio je posljednji gutljaj vode.

Stavio sam mu grlić čuturice na usta, podigao mu glavu. Prve kapi vode su se prolile, ali je ubrzo počeo gutati. Zakašljao je. A zatim je otvorio oči.

Pogled mu je bio mutan. Odložio sam čuturicu. Teško ranjeni mladić je stenjao.

– Boli li, mladiću? – blago sam ga upitao.

Smrt mi nije bila nepoznata. Često sam i ja morao ubijati. No nikada nisam mogao biti ravnodušan prema smrti, toj tajni koju još nitko nije uspio riješiti. Osjećao sam nesigurnost, nisam znao što bih mu rekao, što ga zapitao.

– Tko... tko si ti? – upitao je sasvim razgovijetno.

Bilo je još snage u tom mladiću. Prsni mu se koš ubrzano podizao i spuštao. Mlado mu se tijelo borilo protiv tmine u koju je već napola tonulo.

– Prijatelj – odgovorio sam.

– Ja sam ti prijatelj. Hoćeš li još vode?

– Hoću.

Opet sam mu primaknuo čuturicu ustima. Gutao je teško. Zbog kretnji počela mu je teći krv iz rana na prsima.

– Htio sam samo... – započeo je, a glas mu je bio isprekidan, ostatak rečenice nerazgovijetan.

– Kako se zoveš? – upitao sam ga, sagnuvši se još više

prema njegovu licu. – Odakle dolaziš?

– Iz San Pedra - prošaptao je, a lice mu je prekrilo znoj, iz očiju mu potekle suze. – Gospodine, neću... moram li... – Samo sam mu kimnuo. Nije imalo smisla zavaravati ga da će preživjeti.

– Hoćeš li još malo popiti? Odmahnuo je glavom. Svrnuo je pogled s mene. Suze su mu potekle još jače preko užarenih obraza.

– Kako se zoveš? – ponovno sam ga upitao. – Imaš li roditelje?

Činilo se da me više ne čuje. Drhtalo mu je cijelo tijelo. Lijevu je ruku zabadao u pijesak, a desnom je zgrabio moju desnu podlakticu.

– Amanda – šaptao je. – Amanda, ja...

– Tko je Amanda? – vičući sam upitao.

– Amanda – ponovio je. No tijelo mu je naglo olabavilo, ispustio je moju nadlakticu, glava mu se zabacila.

Zapanjeno ga pogledavši, zatvorio sam mu ukočene oči. Kao i uvijek, obuzela me je tjeskoba pred konačnošću i neopozivošću smrti.

Ustavši, začepio sam čuturicu. Kad sam skinuo šešir i stao brisati znoj s čela, iz kose mu se prosipao pijesak. Konj je zarzao. Potapšao sam ga po vratu, vraćajući čuturicu u bisage. I pušku sam vratio u navlaku.

Što učiniti? Leš nisam mogao ostaviti. To bi značilo prepustiti ga lešinarima. Pokopati ga u pijesku značilo bi isto, jer bi ga vjetar razotkrio.

Tada sam se sjetio da je rekao kako dolazi iz San Pedra. To

mjesto vjerojatno je bilo u blizini.

Prilazeći mrtvacu, razmišljao sam o njegovim ubojicama. Zar da ostanu nekažnjeni? Zašto su progonili i ubili toga mladića kao kakvu životinju?

Pogled mi je nehotice potražio trag ubojica. Još se jasno raspoznavao.

Podigao sam mladićevo tijelo i ponio ga prema svom ždrijepcu. Životinja se plaho trgnula, ali je ipak dopustila da leš natovarim i čvrsto ga privežem uz sedlo. Uzjahao sam.

Znao sam da preopterećujem ionako umornu životinju. No što sam drugo mogao učiniti? Potjerao sam ždrijepca tragom ubojica.

Vjetar je već djelomice prekrrio tragove ubojica pijeskom. Ipak su se još razaznavali. Vodili su na kamenito tlo među stijenjem. Na čvrstom tlu korak mojega umornog konja postao je sigurniji.

Vrućina je među stijenjem bila još nesnosnija. Vruće stijene i same su isijavale toplinu. Potjerao sam konja brže, zadovoljno zamijetivši kako tragovi ubojica vode u područje gdje je započinjalo barem kakvo-takvo škrto raslinje. Približavao sam se, dakle, rubu pustinje, izlasku iz nje.

Bodljikavo nisko grmlje i škrtat trava među kamenjem – takav je sada bio krajolik predamnom. Bilo je još i pustinskih kaktusa, no nekoliko stotina metara dalje pružao se niz bujnije odraslih brežuljaka.

Zastavši kraj neke stijene, iznenađeno sam se nagnuo u sedlu. Trag je bio jasan: na tom su mjestu nedavno stajala teško natovarena kola. Sada više ni-

sam morao odgonetati kako je mladić pješice dospio u pustinju. Dovezao se tim kolima. Ubojice su mu otele kola. Moglo se razaznati iz tragova da se jedan od njih prebacio na kola, a drugi je nastavio jahati, vodeći uza se i konja svojega ortaka.

Budući da sam imao i vlastitih briga, ponovno sam se zapitao činem li dobro što i dalje slijedim ubojice. Mrtvome mladiću više nisam mogao pomoći. No vidio sam, međutim, kako su ga ubili s leđa, a to nisam mogao zaboraviti. Morao sam pomisliti i na to kako bih jednom i ja mogao dospjeti u položaj u kojem se našao taj mladić.

Što sam uopće znao o njemu? Ništa. Najlakše je nekoga osuđivati i odgurnuti! Slika prizora toga mladića kako očajnički bježi, upadajući u pijesak, nije me napuštala. Vjerojatno se u onim trenucima još očajnički nadao kakvoj pomoći. Ali mu nitko nije pomogao. Ja mu je tada nisam mogao pružiti. Sada sam, međutim, imao pred sobom jasan trag ubojica. Hoću li moći mirno spavati ako sada jednostavno napustim taj trag, odjašem, a ubojice pustim nekažnjene?

Odlučno sam potjerao ždrijepca dalje, tragom ubojica, koji je sada vodio na sjeverozapad, među brežuljke.

III

Kamenitu piramidu spazio sam izdaleka. Bila je sagrađena od kamenja veličine šake. U sredini je iz nje virilo staro ratno koplje, koje kao da je prijetilo nebu svojim zardalim šiljkom.

Znao sam što to znači: iza ove oznake započinjao je jedan od brojnih rezervata Apača. A tragovi kola i jahača vodili su pokraj piramide, pravo u rezervat. Kad sam projahao kraj piramide, spopao me poznati osjećaj grča u želucu.

Zemlja u rezervatu učinila mi se još tužnijom i pustijom od one na rubu pustinje. Iz brežuljkastog tla mjestimice su stršale stijene. Tu i tamo dizalo se bodljikavo grmlje, do visine čovjeka. U jednoj udolini zapazio sam čak bijedna stabla pamukovca.

Da preda mnom nije bio trag kola i jahača, mogao sam pomisliti da u toj zemlji nema žive duše. Pitao sam se kako ljudi tu uopće mogu živjeti. Ali tako je bilo u većini indijanskih rezervata. Tu nije moglo biti divljači, osim možda zečeva, a iz tla, činilo se, nije raslo ništa što se moglo upotrijebiti za jelo.

Trag je vodio prema kamenitom potočiću, išao njegovim tokom na sjeverozapad i nestajao među pobočnim grmljem.

Jahao sam sporije, pažljivo promatrajući opasno grmlje. Pušku sam odavno opet držao u rukama. Nije se, međutim, dogodilo ništa, iako sam se sve više približavao gustišu.

Odjednom sam naišao na tako kamenito tlo da se trag gotovo nije vidio. Bio sam, međutim, siguran da su ljudi s kolima prošli kroz prosjeku u grmlje. Kad je i moj konj kročio u gustiš, začuo sam glasanje uznemirenih ptica.

Iza gustiša se pružala tanjurasta udolina, a na njenom gornjem rubu stajala su teretna kola. Kraj njih su bila tri konja,

što me začudilo, jer sam uz tragove kola bio slijedio samo tragove dvaju konja.

Jahače nisam odmah ugledao. Potražili su hlad u sjeni neke stijene. Tamo su se pružili na tlu. Dvojica su pušila, a jedan je u šaci držao bocu.

Pojahao sam polako prema njima. Zamijetili su me kad sam izjahao iz sjene gustiša. Onaj s bocom odmah je skočio na noge. Druga dvojica i dalje su sjedila.

Muškarac s bocom bio je srednje visok, s punom crnom bradom. Nosio je crvenu kockastu košulju i kožnati prsluk.

Zaustavio sam ždrijepca na deset koraka od njih i počeo ih promatrati, jednoga po jednoga. Uto su ustala i oba pušača. Jedan je iz desnog kuta usta ispljunuo cigaretu.

— Što hoćeš? — upita me bradonja s bocom.

— Pogledajte ovoga mladića!
— odgovorio sam.

Podignuo sam lijevom rukom glavu mrtvaca, tako da su mu mogli vidjeti lice.

— Što je s njim?
— Vidio sam kako ste ga ubili.

Izmijenili su brze poglede.
— Ta što ne kažeš?! — oteg-
nuto zareži bradati. — Da nisi,
možda, njegov prijatelj?

— Ne znam čak ni kako se zove, ali sam vidio kako ste ga ubili.

— Čini se da se ti rado brineš o stvarima koje te se nimalo ne tiču. Okreni to svoje kljuse i briši odavde!

— Bili ste dvojica — nastavio sam, uopće se ne obazirući na posljednju bradonjinu rečenicu.
— I ne samo da ste toga mladi-

ća ubili nego ste ga i opljačkali.

— Momčić nije ništa bolje ni zaslužio — odgovori bradati.

Stajao je naoko mirno i mjer-
kao me odozgo nadolje.

— Svaki čovjek zaslužuje ljepšu smrt — rekao sam.

— Taj nam je propalica htio presoliti juhu — odvрати moj sugovornik. — Pa eto, ulovili smo ga. Gurao je nos u tuđe poslove. A i tebi bi bilo bolje da se ni u što ne miješaš, nego da jašeš svojim putom.

Dvojica bradonjinih ortaka počela su se micati, pokušavajući se postaviti tako da mi dođu s boka.

— Stojte gdje ste! — oštro sam podviknuo, usmjerivši pušku prema njima.

— Kako netko samo može biti tako glup da se žrtvuje za mrtvog lopova?! — počeo se snebiti bradonja. — Imao si prigodu da se...

Prekinuo se jer je ocijenio da je došao pogodan trenutak da potegne revolver. Pogotovu stoga što je moja puška bila uperena na njegovog ortaka što je još uvijek među usnama imao cigaretu. No ja sam munjevito skrenuo pušku.

Bradati je zapucao djelić sekunde poslije mene.

Metak iz bradonjina revolvera prozviždao je opasno blizu glave mojega pastuha. Snažan metak iz moje puške probio je bradonji prsa. Odbačen u zrak puščanim metkom iz velike blizine, ispruži od sebe i noge i ruke, te padne na leđa.

Moj se ždrijebac, uplašen pucnjavom, propeo na stražnje noge. Morao sam ispustiti pušku, kako bih se održao u sedlu.

Životinja se na mjestu propinjala i okretala.

Odjeknula su još dva pucnja. U divljem vrtlogu vidio sam obojicu ostalih protivnika kako potežu revolvare. Čvrsto sam lijevom rukom zgrabio oblučje sedla, a desnom izvukao iz korica kolt.

Više mi je metaka prozujalo kraj ušiju. Bacio sam se iz sedla i za trenutak uronio u oblak prašine što ju je uzvitlao moj konj. Munjevito sam se okrenuo i zapucao.

Muškarac s cigaretom među usnama trgnuo se. Ispustio je revolver i zateturao prema konjima. Njegov ortak bijesno je opsovao i ispalio na mene još nekoliko metaka. Zarivali su se u tlo kraj mene, te me obasuli prašinom.

— Brzo sam okrenuo glavu i zatvorio oči, ali mi je prašina ipak doprla u njim. Za trenutak sam bio zaslijepljen. Oči su me, kad sam ih opet otvorio, boljele, kao da su plamtjele, suze su mi tekle niz lice prljavo od pijeska i prašine. Ranjeni se protivnik već dočepao sedla, a onaj treći upravo je uzjahivao.

Taj treći bio je visok, širokih ramena, oštro savinuta nosa poput kljuna u jastreba. Znao sam da to lice neću tako lako zaboraviti. Izvukao sam kolt i pokušao zapucati u njega. No kada sam opalio, oba ortaka već su zamakla iza kola i odgalopirala.

Ustao sam i, trljajući oči, prišao kolima pred kojima je bic četvoropreg mazgi. Odložio sam revolver i okrenuo se k svojem konju. Stajao je opet mirno, samo mu se u očima ogledala usplahirenost.

Crnobradi je ležao na leđima. Mrtav. Taj više nikoga neće ubiti.

Popevši se na kola, podigao sam pokrivače s tereta.

Bilo je utovareno osam povećih bačava. Počeo sam naslućivati smisao cijele igre i sukoba. Otvorivši stražnju stranicu na kolima, izbacio sam dvije bačve na tlo. Raspukle su se, a iz njih je potekla smrdljiva smečkasta tekućina, stvorivši ubrzo poveću mlaku.

Iznenaden, sjeo sam na jednu od preostalih bačava na kolima i zagledao se u tijelo mrtvoga mladića.

Tako je to, dakle, bilo: mladić je htio Apačima prodavati alkohol. A njegovi su se progonitelji već bavili tim poslom i očito htjeli zatrti suparnika. Sada sam shvatio što je bradonja mislio kad je rekao da im je mladić htio »presoliti juhu«. Miješao im se u poslove.

Suho tlo upijalo je tekućinu. Smrad je bio nesnosan. Viski je očito bio najgore, najjeftinije vrste.

Bio je to prljav posao sa strašnim posljedicama. Vidio sam već mnogo pijanih Indijanaca. Bilo je tužno gledati ih kako, u gradićima spavaju uz prašnjave nogostupe, kako teturaju ulicom ili se pretvaraju u pijane zvijeri.

Tko god bio taj ubijeni mladić, bilo je jasno da je pokušao steći novaca tom prljavom trgovinom, ali je pritom opekao prste. Nisam više imao naklonosti za njega, ali nisam ni požalio ono što sam učinio. Ona trojica što su mu otela kola i ubili ga bili su još gori. Mladić je bio samo jedan početnik. A ona troji-

ca bili su bezobzirni nitkovi. Konačno, ubojstvo je ostajalo ubojstvo. A oni su ga ubili. I to, podlo s leđa.

Uspravivši se na kolima, zamijetio sam na zapadnom obzoru oblak prašine. Odande su se približavali neki jahači. Slutio sam da bi to mogli biti Apači što su ih njihovi dobavljači »vatrene vode«¹ bili očekivali na ovom mjestu. Moja dva odbjegla protivnika upravo su izašla iz udoline i jahala prema onom oblaku prašine.

Nisam gubio vrijeme: odgurao sam s kola i preostale bačve. Raspukle su se, pa sam se opet morao boriti da dođem do daha od silnog smrada.

Mazge u zaprezi su se uznemirile. Otpusito sam kočnicu i skočio s kola. Životinje su s kolima pojurile u dolinu, a ja sam pošao k svojem konju.

Lijepu sam sebi skuhaao kašu: oba odbjegla trgovca alkoholom zacijelo će mi se pokušati osvetiti i za sukob i za gubitak robe, nahuškati na mene Apače koji su upravo stizali po »vatrene vode«².

Bacio sam se u sedlo i potjerao ždrijepca. Bio je iscrpljen, ali se na to nisam smio obazirati. Kad sam pogledao dalekoozorom, vidio sam da se moje slutnje potvrđuju: u onom oblaku prašine raspoznavale su se male spodobe s dugom crnom kosom na tipičnim indijanskim ponijima.

Pojahao sam kasom na istok, razmišljajući ne bih li ipak ostavio mladićev leš i tako rasterećio umornog konja. No ubrzo sam odbacio tu pomisao. Dovršit ću što sam bio započeo.

IV

Progonili su me. Već sam ih nekoliko puta ugledao i shvatio da se moja prednost pred njima neprestano smanjuje. Da sam imao odmornog konja, lako bih im umaknuo. Ovako, konj mi je bio iscrpljen, a i ja sam već zaboravio kada sam posljednji put spavao.

Posljednji gutljaj vode srknuo sam prije jedan sat. Sunce je u međuvremenu zašlo. Vjetar je oslabio, prestalo je njegovo jednolično hujanje. Cijeli krajolik umuknuo je kao da se odjednom ukočio. Na trenutak me zahvatio užas, no ubrzo sam se sabrao. Želim li pobijediti u ovoj borbi, morao sam ostati sabran, mirnih živaca.

Nije mi to bilo prvi put da se sukobljujem s Indijancima. Poznavao sam njihov način borbe, njihovu taktiku, pa sam se mogao ravnati prema njoj. Bit će to tiha, ali nemilosrdna borba.

Moji progonitelji mogli su biti posvuda. Mogli su me već preteći i postaviti mi zasjedu. Mogli su mi biti mnogo bliže nego što sam to naslućivao. Zacijelo me nisu gubili iz vida, vjerojatno su me stalno promatrali.

Ja njih nisam mogao vidjeti. Samo sam osjećao njihovu prisutnost.

Svakog su me časa mogli napasti. Očekivao sam to napetih živaca, osluškivao svaki šum, svako glasanje ptice, ocjenjujući je li pravo ili se to Indijanci sporazumijevaju dogovorenim zovom. Morao sam također pažljivo motriti krajolik, pretraživati svaku sjenu, svaki grm, pa su me uskoro još više zaboljele oči.

Sat za satom jahao sam, ne znajući koliko sam kilometara prošao. Ponekad mi se činilo da jašem u krugu. Prijetila mi je i opasnost da me sasvim svlada umor, a kad god bi mi se konj spotaknuo, bojao sam se da će stati, da neće moći krenuti dalje.

Na odvratnc slatkast smrad leša, vezanog za sedlo ispred mene, već sam se gotovo priviknuo. Pa ipak mi je povremeno dolazilo na pomisao da ga zbacim, ostavim. Već sam ionako zbog toga ubijenog mladića imao dovoljno neprilika. Što dobivam time ako ću ga odnijeti u San Pedro? Možda samo nove brige i sukobe. Naravno, ako uopće stignem živ u San Pedro. Usprkos svemu, nisam mogao odvezati i zbaciti leš. Taj mladić poginuo je tako jadno da je barem imao pravo na pristojan ukop. Konj mi je, osim toga, bio već toliko iscrpljen da mu ne bi odviše pomoglo ni to rasterećenje. Ili ću stići u San Pedro s tim mrtvacem ili nikako.

Raslinje ispred mene bivalo je sve gušće. Izranjale su čak skupine stabala, vitkih jablanova ili razgranatih vrba. Usmjerio sam konja prema podužem pojasu tisovine, koji je na brežuljku djelovao poput prirodne ograde. I trave je bilo sve više. Počela mi se vraćati nada.

Iznenada sam začuo kreket žaba. Ždrijebac je sam ubrzao korak.

Približavali smo se tisovini. Uzjahavši na brežuljak, zamijetio sam na bljedo mjesecini uzak, srebrnast potočić, udaljen samo tridesetak metara.

Srce mi je poskočilo. Valjda se nikada nisam tako radovao

nekom potočiću. Dojahao sam do njega.

Sjahao sam s puškom u rukama. Pažljivo sam se ogledavao na sve strane, a konj je već zakoračio u plitku vodu i halapljivo pio. Vratio sam pušku u navlaku, pa sam i ja kleknuo do vode. Zahvaćajući je objema šakama, pljuskao sam se njome po vrućim obrazima. To kao da me je preporodilo. Zahvatio sam zatim vode šeširom i stavio ga na glavu. Voda mi je tekla po licu, vratu, ramenima, leđima. Tek tada sam se i napio, a onda i napunio čaturicu.

Kada sam se napokon uspravio, osjećao sam se mnogo, mnogo bolje. Znao sam: ako prebrodim ovu noć, uspjeh ću. Kad svane, Apači će me ostaviti na miru. Bit ću predaleko od njihova rezervata, a danje svjetlo poboljšat će moje izgleda. A možda me više i ne progone? Možda su već odustali?

Počeo sam se nadati. Da su bili pametni, Apači uopće ne bi progonili mene, nego krijumčare što su im u rezervat dopremali najjeftiniji, najgori alkohol. No »vatrena voda« i razum nisu imali ničega zajedničkog. Alkohol je uništavao Indijance, njihov način života, oduzimao im i snagu i pamet, mutio misli, upropaštavao ih. A oni to nika-ko nisu shvaćali. Možda samo poneki. Pohlepa za »vatrenom vodom« bijelog čovjeka bila je prevelika.

Odvukao sam ždrijepca od vode i pričvrstio sedlo. Kad sam se osvrnuo, ugledao sam ih. Odjednom su se pojavili iz šumarka. Sedmorica. Male, nabijene spodobe širokih ramena, mračnih lica, u pamučnim ko-

šuljama i istim takvim hlačama. Oko čela svaki je imao svezan šareni rubac. U njihovim tamnim očima vidio se odbljesak mjesečine.

Nisu prozborili ni riječi. Nije ni bilo potrebno. Znao sam što hoće. Moja slutnja da su me pretekli i postavili mi zasjedu obistinila se, i to u trenutku kada sam se počeo nadati da sam im pobjegao.

Tisuće misli prostrujile su mi glavom. A još se nije pomaknuo ni jedan od Apača. A ni ja nisam ni pokušao posegnuti za oružjem. Kao da smo se uzajamno vrebali. No bilo je sigurno da neću moći dalje bez borbe. A nisam osjećao ni najmanju želju da ubijem nekoliko njih. Bili su bijesni na mene, ali ja nisam imao ništa protiv njih. Kad sam se borio protiv trojice krijumčara alkohola, imao sam razlog za borbu. Sada je bilo drukčije.

Odlučio sam nešto poduzeti. Ne ispuštajući Apače iz vida, krenuo sam k svom konju, prividno mirno, kao da nemam nikakva razloga za zabrinutost. Prebacio sam uzde i spremao se popeti se u sedlo. Pritom sam opustio desnu ruku, a konja pokušao okrenuti tako da se nađe između mene i njih, da me pokrije svojim tijelom.

Mirno su stajali. Odjednom su, međutim, shvatili što namjeravam. Dvojica su podigla puške prema meni.

Brzinom misli izvukao sam kolt, čučnuo i zapucao.

Jednoga sam pogodio u desnu nogu, drugoga u rame. Sljedećeg trenutka bio sam već u sedlu i podbo ždrijepca. Sagnuo

sam se, okrenuo i zapucao na ostale Apače.

Prasnule su i njihove puške, liznuli plamenovi iz cijevi. Jedno je tane okrznulo sedlo, drugo udarilo u leš ispred mene. Nisu me pogodili.

Ugledao sam kako ratnik što sam ga pogodio u nogu pada u potok, a ranjen u rame u grm tisovine. Potjerao sam ždrijepca kroz plitku vodu, ravno na Apača koji je ništanio u mene šarpovkom. Zapucao sam u njega, ali nisam vidio jesam li ga pogodio, jer je moj konj odgurnuo drugog ratnika. Uto sam već bio na drugoj obali.

Pojahao sam uzbrdicom. Jedan mi je metak prozviždao opasno blizu lijeve nadlaktice. Zvuk je bio sličan fijuku biča. Nisam tome poklanjao pažnju. Pucao sam naokolo, sve dok je u bubnju bilo metaka. U taj sam čas dosegao hrbat brežuljka i potjerao konja prema ravnici.

Iza mene su još praštali pucnji. Nijedan me nije pogodio. Kakva sreća! Što sam dalje odmicao, neposredna se opasnost smanjivala. Znao sam da su Apači loši strijelci, no nisam se u to smio pouzdati. Jahao sam nagnut nad lešom ispred sebe.

Kopita mog ždrijepca toptala su kroz noć muklim topotom. Životinja je davala sve od sebe, posljednje djeliće snage.

Kad sam se, nakon nekoliko časaka, osvrnuo, spazio sam za sobom trojicu progonitelja. Ni oni nisu štedjeli svoje ponije.

Moj je konj sve teže dahtao, a na nozdrvama mu se pojavila pjena. Bilo je očito da više neće moći izdržati taj ubitačan galop.

Odlučno sam zategnuo uzde i

zaustavio konja. Izvukao sam pušku, okrenuo se u sedlu, brzo nanišanio i opalio. Jedan od tri ponija mojih progonitelja srušio se kao da je naletio na nevidljivi zid. Jahač je sletio sa sedla u velikom luku. Ostala dvojica Apača zauzdali su ponije, oklijevajući.

Spremio sam pušku. Kad sam še, malo kasnije, još jednom osvrnuo, Apača iza mene više nije bilo.

Usporio sam konja. Napetost u meni je popuštala. Ubrzo sam stigao na cestu i krenuo njome. Uspio sam pobjeći.

V

San Pedro je ležao u dolini ravnoj poput stola. Ugledao sam gradić iz daljine. Nedaleko od njega vijugala je uska rječica, ne odviše bogata vodom.

Mjesto je odisalo mirom i čistoćom. Većina kuća od čerpića bila je svježije oličena, krovovi pokriveni šindrom, ustakljeni prozori čisti. Pred mnogim su kućama bili ograđeni prednji vrtovi, puni ruža i ukrasnog grmlja.

Dolje na rijeci igrala su se djeca. Njihova vriska doprla je do mene kada sam zašao među pre kuće na rubu gradića. Mnogi prozori bili su ukrašeni lijepim zavjesama. S tornja crkvice u središtu gradića počelo je odzvanjati zvono.

S obiju strana glavne ulice bili su čisti drveni nogostupi, a kraj njih kanalići za odvod kišnice. Nigdje ni hrpice smeća.

U gradiću sam zamijetio samo dva saluna. Mimoišao sam se s nekoliko kola. Vozači su se okretali za mnom. Pješaci su za-

stajali i buljili u mene. I muškarci i žene. Nisam se osvrtao na to. Znao sam: onako prljav i umoran, usto s lešom ispred sebe na iscrpljenu konju, pružao sam neobičan prizor. Zabrinjavala me samo pomisao ima li šerif toga gradića u svom službenom stolu potjernicu s mojom fotografijom. Nisam još nikada bio u tom kraju, ali sam znao da šerifi međusobno surađuju.

Neprestano mi se pogled vraćao na neobično čista pročelja kuća. Sve je djelovalo tako njegovano, čisto, pristojno, pa ipak je u meni izazivalo nekakvu nelagodnost. Sigurno sam tim ljudima onako prljav i iscrpljen, izgledao kao strašilo. Odišlo mi je bilo pohabano, hlaće pocijepane, košulja izbljedadela a šešir davno bez ikakva oblika. Bio sam prekriven pijeskom i prašinom, danima se već nisam bio oprao, ni sam nisam znao kada sam se posljednji put brijao. A duboko spuštenu pojas s revolverom zacijelo je prolaznicima također nešto značio.

Projahao sam prostranim glavnim trgom, kraj male crkve, iz koje je upravo izlazio u crno odjeven muškarac, vjerojatno svećenik, te konačno otkrio i šerifov ured.

Tu sam stao i sjahao. Kretnje mi je bilo sporo, svi su me udovi užasno boljeli, a zglobovi kao da su mi se ukočili.

Prebacivši uzde preko prečke za vezivanje konja, zakoračio sam na verandu šerifova ureda. Vrata ureda otvorila su se prije nego što sam dospio do njih. Na pragu se pojavio nabijen muškarac osrednje visine s brkovi-
ma poput tuljana. Prorijeđena

kosa bila mu je pepeljastosiva. Na kožnom prsluku sjajila mu se šerifska zvijezda.

Zastao sam a on me ocjenjivački promotrio od glave do pete. Zatim je pogledao prema mojem konju i lešu na njemu.

– Otkud onaj tamo? – upita me.

– Iz pustinje – odgovorio sam isto tako kratko i izravno.

Skinuo sam šešir i počeo njime isprašivati nogavcice na hlačama. Podigao sam oblak prašine. Šerif me potcjenjivački odmjeravao.

A vi, tko ste vi? – napokon opet upita.

– Bill Raine – odgovorio sam.

– Napeto sam očekivao što će učiniti ali je samo ravnodušno kimnuo. Počeo sam se osjećati sigurnije. U gnijezdo poput ovoga potjernica za mnom još nije stigla.

– Poznajete li toga momka? – upita šerif i pokaza na mrtvaca.

– Ne.

– Zašto ste ga onda donijeli ovamo?

– Rekao je da je iz San Pedra.

– Našli ste ga, znači, živoga?

– Jedva. Zapravo je to bilo uglavnom sve što mi je još dospio reći.

– Moralo se tako završiti jednoga dana – prokomentirao je šerif, vrteći glavom.

– Pogoden je sa dva metka u leđa – dodao sam.

Prešutio sam što se sve događalo u pustinji. Šerif mi se nikako nije svidao. Odavao je dojam samodopadljivog samozadovoljnog i bezobzirnog čovjeka. Takve sam ljude često sretao.

Mogli su itekako zagorčati život onima oko sebe.

– To je Jeff Darrow – reče on prišavši konju i pogledavši mrtvaca. – Već sam odavno sumnjao da je umiješan u nezakonitu trgovinu s Indijancima. Je li imao nešto uza se? – upita me, promatrajući me sada sa strane.

Nije! – uzvratio sam ne trepnuvši, šerifu pogledavši ga pravo u oči. – Nije čak imao ni konja.

– Vjerojatno su ga ukokali njegovi konkurenti – ocijeni šerif, vraćajući se k meni. – Danguba, to je bio taj momak. Samo se klatario naokolo. Posao mu je smrdio. Nećete u San Pedru naći nikoga tko bi o njemu rekao lijepu riječ.

– Taj je mladić ubijen, šerife – uzvratio sam. Ne vjerujem da je sada važno što je o njemu mislilo nekoliko ljudi u San Pedru.

– Samo kažem kako jest. Ovo je uredan grad. Ljudi idu za svojim poslom, obavljaju svoje dužnosti, nedjeljom idu u crkvu, pokušavaju biti dobar uzor svojoj djeci. Ljudi poput Darrowovih ne spadaju u takvu zajednicu.

– Ima li on ovdje rodaka?

– Ima sestru i nećaku, – reče šerif i potcjenjivački odmahne rukom. – Sestra mu također nije mnogo bolja. Ali taj je mladić bio šugavo pseto koje bolju kob nije ni zaslužio.

– Svaki čovjek zaslužuje bolju smrt – oštro sam odgovorio.

Zagleda se u mene stisnutim očima. Hladno su mu svjetlucale. A i usne je nekako oštro stisnuo.

– Jednoga bi mu dana netko ionako nataknuo omču oko

vrata. Udite, gospodine Raine – pokaže na vrata. – Morat ćemo načiniti zapisnik.

Ušao sam u ured ispred šerifa. I ured je izgledao gotovo mučno čisto i uredno kao i cijeli gradić. Na stolu je bilo samo nekoliko papira, uredno složениh naravno. Uredno su bili složeni i akti u dva ormara iza stola.

Iza drugog stola ustane mršav muškarac s cvikerom. I on je imao oznaku na košulji.

Podi k onoj Darrowovoj i reci joj da joj je nađen brat – zapovjedi mu šerif. – Treba da dođe i pobrine se za ukop. A možda će znati s kime se to klatario.

Šerif uzdahne, kao od teška posla, a njegov me zamjenik radoznalo promatrao.

– Vjerojatno mi – nastavi šerif – ta žena neće ništa reći, čak ako nešto i zna. Čudan je to soj... Opet uzdahne sjedajući iza pisaćeg stola i vadeći list papira.

Morao sam se savladavati. Stalno sam mislio na to kako je mladić ubijen, kako je patio. Čak ako je i bio lutalica, nitko nije imao pravo govoriti o njemu na način kako je to činio šerif. No taj šerif to ne bi shvatio kad bih mu i pokušao objasniti. Samodopadljivac je upravo umočio pero u tintu i počeo važno pisati.

Uredska vrata još su bila otvorena. Izvana su se začuli koraci. Čuo sam ženski glas i prigušen uzvik. A onda se u ured vratio šerifov zamjenik. Za njim je ušla žena.

Sjetio sam se posljednje mladićeve riječi: Amanda. Zauvijek je zatvorio oči s tim imenom na

usnama. To je sigurno bila ta žena, mladićeve sestra.

Bila je srednje visine, vitka, ovalna, naoko opora lica, ali neobično privlačna. Imala je visoke jagodične kosti i velike, smeđe zelene oči. Sve sam to zamijetio na prvi pogled. A onda mu je pogled pao na njenu smeđu kosu crvenkasta odsjaja, koja joj je valovito padala niz ramena.

Bila je odjevena u jednostavnu platnenu bluzu i isto takvu suknju. Prvi mi je dojam bio da se namjerno oblači tako neupadljivo. Bila je to naime, rijetka ljepotica! Preljepa za gnijezdo poput San Pedra!

Oči su joj poprimile vlažan sjaj, no nije plakala. Crte lica su joj se zaoštrile. Dobro se svladavala ne htijući pred tim ljudima odati nikakvu slabost osjećaje. Barem ne pred šerifom, što sam vrlo dobro shvaćao.

– Zdravo gospođice Darrow – pozdravi je ovaj preko volje, zavalivši se na stolcu, a onda je stade besramno mjerhati. Jeste li ga već vidjeli? – upita je.

– Nije se moglo izbjeći – uzvratila ona mirnim, iako drhtavim glasom.

– Vjerojatno ne znate, zar ne, s kime se klatario posljednjih dana?

Moj je brat išao svojim putovima.

– Naravno – slegne šerif ramenima. – Ne mogu reći da sam tužan zbog ovoga što se dogodilo.

– Kad biste i rekli, ne bih vam vjerovala, šerife.

Ta žena imala je držanje. Počeo sam joj se diviti. A što se šerifova držanja tiče, morao sam se obuzdavati da ne ustanem i ne razbijem mu zube.

– Pobrinite se da se taj leš što prije ukloni – reče osorno.

– Pouzdajte se u to, šerife – odgovori ona.

– Ovo je gospodin Raine – pokaže šerif na mene. – On je pronašao vašeg brata.

Dobaci mi ispitivački pogled, ali vjerojatno nije mnogo toga vidjela, jer su joj toga trenutka potekle suze.

– Hvala vam što ste ga donijeli ovamo – izusti jecajući.

– Nisam ga htio ostaviti u pustinji – odgovorio sam. – Nisam ga poznavao, no ipak vam izražavam sućut.

Ona kimne i okrene se k izlazu. Izašla je, držeći se vrlo uspravno.

– A sada da se pozabavimo vama – prekine me šerif u razmišljanju o toj ženi, za kojom sam još gledao. – Odakle dolazite i što namjeravate! Hoćete li dulje ostati ovdje?

– Dolazim – odgovorio sam – iz Novog Meksika. Nađem li posla, ostao bih, vjerojatno, nekoliko tjedana.

– Tko želi raditi, taj nađe posla. Dugo ste jahali, zar ne?

– Sezonski poslovi sa stokom u Novom Meksiku su završeni. Morao sam nekamo poći.

– Znači da ste kauboj?

Nisam mu proturječio. Neka misli o meni što hoće. Važno je da me ostavi na miru.

– Vidjet ćete da se u San Pedru može dobro živjeti – nastavi međutim šerif.

Pomislio sam na Jeffa Darrowa koji sigurno nije »mogao dobro živjeti« u San Pedru, a ni njegova sestra nije ostavljala dojam zadovoljstva ni obilja.

– U sjevernom predgrađu naći ćete prenoćište, uredno i

jeftino – savjetovao mi je šerif.

– Na putu onamo naći ćete i kupaonicu i brijaća.

– Hvala – rekao sam i ustao.

– Gdje ću naći pogrebnika, da se riješim leša?

– Pet kuća dalje, uz ulicu – odgovori šerif. – Stari Fender veselit će se dodatnom poslu.

Nisam ništa uzvratio na te riječi, no u meni je ponovno počelo kuhati. Bio sam, međutim, preumoran za ozbiljnije rasprave. Nisam, osim toga, imao gotovo ništa novaca, morao sam naći posao. Nisam dakle, mogao već prvoga dana boravka u gradiću priuštiti sebi još i ozbiljan sukob sa šerifom. Ali me prošla jeza pri pomisli da bi taj čovjek jednoga dana mogao tako neljudski nemilosrdno govoriti i o meni.

Izašao sam, odvezao konja i poveo ga niz ulicu. Posvuda su ljudi, kad su me ugledali, zastajali i došaptavali nešto jedan drugome. Mlade žene, Amande, više nigdje nije bilo. Vjerojatno je požurila kući i sada plače sama za svojim bratom, tamo gdje je nitko ne vidi. Koliko god šerif odbojno pričao o mladiću, koliko su god građani San Pedra šaputali i mrmljali, imao sam osjećaj da je u tom gradiću barem netko plakao za Jeffom Darrowom. A to mi je potvrdilo da sam dobro postupio što sam ga donio onamo, što ga nisam ostavio u pustinji.

VI

Kuća je bila mala. Na južnom izlazu iz gradića. Drveni zidovi bili su čisti, oličeni rdavosmeđom bojom. Metalni vjetrokaz na krovu, iznad prednjeg zaba-

ta, neprestano se vrtio, ugodno zveckajući.

Sunce se već priklanjalo zapadu. Vrućina, što je cijeli dan pržila San Pedro, ovdje se manje osjećala. Hodajući uskom pobočnom ulicom, mogao sam baciti pogled daleko u stepu kojom sam prošle noći dojahao onako iscrpljen.

Vjetar iz stepe puhao mi je u lice. Pogladio se po svježe izbrijanoj bradi, osjećao sam se kao ponovno rođen. Imao sam na sebi čistu košulju, rezervnu, kakvu sam uvijek nosio u bisagama, a hlače sam za ovu prigodu dobro isprašio, kako bih iz tkanine istresao i prašinu i pijesak.

Zastao sam pred svježe oličenom ogradom prednjeg vrta. Iza leje s ružama uspravila se djevojčica. Moglo joj je biti najviše šest godina. Smeđa kosa crvenkasta odsjaja bila joj je upletena u dvije pletenice. Oko nosa sjatilo joj se nekoliko simpatičnih pjegica. Do koljena kratka haljinica bila je s cvjetnim motivom, a rukavi su bili nabrani po tadašnjoj dječjoj modi. U desnoj ruci držala je malu, ponešto izlizanu platnu lutku.

— Dobra večer! — pozdravio sam je.

Pogledala me, karakteristično naprčivši nos, kako to djeca znaju učiniti kad su u nedoumici. Kao da je razmišljala jesam li zavrijedio da mi uzvрати pozdrav.

— Dobra večer, gospodine! — konačno uzvрати.

— Kako se zoveš, gospodice?

— Julie Darrow — odvrati ona. — I nisam nikakva gospodica. A ovo ovdje — pokaže na

lutku — ovo je gospođa Rosanna.

— Imate obje lijepa imena — primijetio sam. — I ti i gospođa Rosanna.

— Voljela bih da se ja zovem Rosanna. To sam ime sama izabrala za svoju lutku.

— Ime Julie meni je isto toliko lijepo, ako ne i ljepše.

— Stvar ukusa — poprati moje riječi djevojčica, idući ispred mene šljunkom posutom stazicom prema kućnim vratima, te mašući u nedoumici svojom lutkom. — A ti, kako se ti zoveš?

— Bill — odgovorio sam. — Je li ti to mama napravila tu divnu lutku?

— Lutke se ne prave — odgovori ona prijekorno me pogledavši. — Trebalo bi da znaš — sumnjičavo zavrti glavom. — Njih donosi Djed Mraz.

Posramljeno sam spustio glavu, kao da se ljudim na sebe zbog takvog neznanja.

— Julie! — odjekne uto poziv iz kuće.

Srce kao da mi je poskočilo kad sam začuo taj glas. Spazio sam ženu na maloj verandi. Prilazila nam je odlučnim koracima. Još je bila u istoj jednostavnoj suknji i bluzi, ali mi se toga trenutka pričinjala još ljepšom nego prije podne u šerifovom uredu. Iako joj je lice sada bilo manje napeto, po očima sam joj spoznao da je plakala za poginulim bratom.

— Dobra večer, gospođo Darrow! — pozdravio sam.

— Je li vas to Julie zadržala, gospodine Raine? — upita ona poslije kraćeg oklijevanja, kimnuvši mi u znak pozdrava.

Djelovala je, zastavši kraj djevojčice, nekako suzdržano.

– Ali, mama – negodovala je Julie – upravo smo se lijepo zabavljali.

– Čujete li to? – široko sam se osmjehnuo, osjećajući njezinu nesigurnost dok me pažljivo promatrala.

– Pođi se igrati iza kuće Julie! – reče djevojčici, pogladivši je po glavi.

Cinilo se da će djevojčica prosvjedovati. Ipak se poslušno okrenula i pošla.

– Doviđenja, Bille! – dovikne mi.

– Doviđenja i tebi i gospođi Rosanni!

– Julie još ne zna točno što se dogodilo s Jeffom – objasni mi žena. – Zašto ste došli, gospodine Raine?

Trudio sam se da ne izbjegavam njezine ispitivačke poglede. Došao sam naprosto zato da je opet vidim. No to joj nisam mogao reći.

– Htio sam vam reći da je vaš brat, prije nego što je izdahnuo, izgovorio vaše ime. Zovete se Amanda, zar ne?

– Da, ime mi je Amanda.

– To mu je bila posljednja riječ.

Vidio sam kako su joj oči poprimale vlažan odsjaj.

– Hvala vam, gospodine Raine – reče, a glas joj se smekšao. – Je li... je li mnogo patio?

– Nije, umro je brzo – odgovorio sam, pa je upitao, jer je nisam htio dalje mučiti: – Kada ćete ga pokopati?

– Sutra uvečer.

– Doći ću na pokop.

– Pa niste ga poznavali! – iznenadeno primijeti ona.

– Vidio sam kako umire.

Naslonivši se na vrtnu ogradu, posegnuo sam za njezinim

rukama. Nehotice se usplahireno trgnula.

– Ako vam u bilo čemu mogu pomoći, samo mi kažite – dodao sam.

U očima sam joj vidio nepovjerenje. Osjećao sam kako strahuje da bih je želio iskoristiti. Sigurno je imala mnogo loših iskustava, pomislio sam, sjetivši se i vrlo zlobnih šerifovih primjedaba.

– Žao mi je što je šerif s vama onako razgovarao! – rekao sam, ispuštajući joj ruke.

– Navikla sam već na to – odgovori ona dotučeno. – Šerif Barnes vrlo je neuljudan čovjek.

– Poželio sam mu jutros nabiti na glavu onaj njegov šešir – primijetio sam.

– Vrlo ste prijateljski prema meni, gospodine Raine, no to je moj problem. Hvala vam što ste došli. Ostajete li u San Pedru?

– Našao sam posao u skladištu. Nadam se da ćemo se češće vidati.

– Moglo bi biti – izusti ona, odvrativši pogled.

– Doviđenja, gospodo Darrow!

Nije otpozdravila. Polako se okrenula prema kućici, a ja sam, oklijevajući, krenuo na ulicu. Kad sam se, odmaknuvši već ulicom, osvrnuo, ugledao sam je u vrtu sagnute glave. Ramena su joj podrhtavala. Od jecaja.

Odlučno sam se okrenuo, pobrzao natrag, otvorio vrtna vrata i pošao k njoj.

Šljunak na stazi odavao je moje korake, ali ih ona nije čula. Okrenula se tek kada sam zastao kraj nje. Bila je sva u suzama. Djelovala je tako očajnič-

ki, žalosno, da sam je privukao na rame. Nije se branila. Drhtala je cijelim tijelom.

— Bio je tako mlad! — istisne kroz jecaje. — Bio je lakomislen, ali ne i zao!

— Govorite o Jeffu?

— Da. Htio nam je pomoći, da se maknemo odavde. Da odemo od ovih brbljivaca, malograđanskih ogovaranja, od ovih snobova koji misle da nas mogu gledati iz visoka. Pošao je krivim putem, ali je bio dobar mladić.

Uzdigla je glavu. Pogledala me pogledom u kojem su se izmiješali očaj, sumnja, ali i nada. Istodobno su joj se u vlažnim očima ogledali osjećaji izgubljenosti, napuštenosti, straha.

— Nemojte misliti loše, ni o Jeffu ni o meni — dodala je.

— Ne mislim loše ni o kome, sve dok nemam razloga za to — odgovorio sam.

— Bolje da sada pođete — reče ona, odmičući se od mene.

Pustio sam je. Brišući suze, pokušala se osmjehnuti.

— Nije mi... nije mi ponekad lako — doda ona. — Kad bih bila sama... možda... Ali Julie... Ne bi bilo dobro za vas da nas vide zajedno...

— Znam i sâm što je dobro za mene — uzvratio sam, primaknuvši ruku šeširu, na pozdrav.

— Ne dajte se ponižavati.

Ponovno sam napustio vrt i krenuo ulicom. Kada sam se još jednom osvrnuo, domahnula mi je rukom. A zatim se brzo povukla u kuću. Grč u želucu, što sam ga osjećao dok sam je privijao k sebi, držao u svojim rukama, sada je popuštao. Bila je to vrlo lijepa, a činilo se i jaka

žena. Nisam znao kakvu ulogu ima u životu San Pedra, ali se činilo da se uopće ne osjeća dobro u ovom gradiću. Kad sam stupio u glavnu ulicu, gradić mi se, usprkos svojoj izvanjskoj čistoći, više činio odbojnim negoli primamljivim. Naglašena urednost na svakom koraku odjednom je djelovala na mene potišteno.

Prešao sam preko glavne ulice i zaputio se prema svojem prenoćištu. Tada sam, pred crkvom, ugledao šerifa Barnesu u razgovoru sa svećenikom obučenim u crno. Šerif mi je djelovao još samozadovoljnije, još razmetljivije nego toga jutra. Nehotice sam ubrzao korake.

VII

Edward Curtis bio je podebeo čovjek. Kretao se ili ne kretao, neprestano se znojio. A ćelava glava neprestano mu se crvenjela od navale krvi kao da će se svakoga časa rasprsnuti.

Taj i takav Curtis bio je vlasnik robnog skladišta u San Pedru. Prošle me je večeri primio na posao, a jutros me je, kad sam došao raditi, pozdravio stisnuvši mi ruku. Još sam oklijevao dok mi je pružao kožnatu pregaču, ali sam je, sjetivši se svojih opasno praznih džepova, prihvatio i privezao.

— Raduje me što dobivam pomoć, gospodine Raine — reče Curtis. — Izgledate mi prilično snažan. Znate, u San Pedru nije lako naći pomoćnika. Tko uštedi koji dolar, radije odmah osniva vlastito tajno skladište tamo u pustinji. Nemam ništa protiv toga ako ti ljudi i loču, s vremenom postaju dobre mušterije.

Ali radna je snaga doista rijetkost.

Dok je tako govorio, ushodao se po svojoj prodavaonici, stavio nešto na jednu policu, izvađio nešto s druge, brisao nevidljivu prašinu.

— Kod mene možete imati posla do starosti — reče — Kako hoćete da vas isplaćujem? Svakog dana ili tjedna?

— Najprije svakog dana — odgovorio sam.

Pomislio sam kako ne želim tu pustiti korijenje ni ostarjeti, ali to nisam odmah morao Curtisu nabiti na nos. Plaćat će mi, rekao je, dolar i pol na dan. Bila je to dobra dnevnicica.

— Suglasan sam — reče on i dogega se k meni, po čemu sam zaključio da zacijelo ima ravne tabane. — Počnite istovarivati ona dvojica kola na dvorištu. Na njima su kutije s konzervama. Nimalo lak posao. Recimo da ga završite do podneva. Tada će vozači doći po kola.

Kimnuo sam i izašao na stražnja vrata. Curtis me, s izrazom šefa, slijedio. U dnu dvorišta bila je kuća u kojoj je stanovao. Odatle se, kad smo iz prodavaonice izašli u dvorište, približavala neka žena.

Na prvi pogled ta je žena izgledala kao strašilo za ptice, a drugi pogled samo bi pojačao taj dojam. Bila je za glavu viša od Curtisa, a suha poput pritki koje farmeri zovu »grahovinom«. Bila je odjevena u tamno-smeđu haljinu bez ikakva ukrasa ili nakita, strogo zakopčanu pod vratom, a sezala joj je do gležnjeva, zapravo gotovo do peta. Nametnula mi se i usporedba ove žene s pokretnom daskom za glačanje.

Zastala je nasred dvorišta i pričekala da joj se Curtis i ja približavamo. Munjevito me je promatrala od glave do pete.

— Ovo je moja žena Adeline — predstavi mi je Curtis. — A ovo je — pokaže na mene — gospodin Raine. Od danas radi za nas.

Pružila mi je izvanredno koščatu suhu ruku, koju je odmah zatim brzo povukla. Lice joj je bilo poput potplata stare, odbacene cipele. Najživlje na njoj bile su oči, nekako zelenkastosive, koje su imale hladan sjaj i bile neprestano u pokretu. Gospođa je neprekidno zvjerala na sve strane.

— Nadam se da ste uredan i pošten čovjek — reče jasnim, oštrim glasom.

— Ali, Adeline... započe protiv takve neposrednosti prosvjedovati Curtis.

Činilo mi se da se počeo još više znojiti. No žena ga je ušutkala energičnom kretnjom ruke.

— Valja reći što se misli — nastavi ona. — Valja sve srediti i dogovoriti već na početku, tako se izbjegnu mogući nesporazumi. Vi ste, zar ne, donijeli u grad onoga Darrowa?

— Jesam, gospodo Curtis.

— Pa vjerojatno ste mislili da je to kršćanski ali je to bilo nepotreban trud. Nadam se da se prije toga niste nikad ništa imali s tim momkom.

— Nisam ga poznavao.

— To vam govori u prilog. I ona njegova sestra, drolja, zacijelo će jednoga dana završiti isto tako. Morate se, gospodine Raine, pravodobno obavijestiti o odnosima u San Pedru, kako se ne biste družili s pogrešnim

ljudima. Ostavljate sasvim pristojan dojam.

– Već sam se malo raspitao – odgovorio sam, sada već sasvim uvjeren da neću dugo ostati u tom gradiću.

– No onda ćete uskoro spoznati što vam je potrebno, da biste se udomaćili u San Pedru. Izrekavši taj zaključni sud, ona dostojanstveno prođe kraj nas i zamakne u prodavaonicu.

– Žena mi je uvijek tako neposredna – reče kao da se ispričava Curtis, kad smo produžili prema kolima.

– Ima li ona nešto protiv Darrowovih? – upitao sam.

– A tko nema? – reče Curtis i počeo brisati znoj s čela. – San Pedro je jedna zajednica, gospodine Raine. Ovdje je sve u redu. Rijetko kada ima nemira, još rjeđe izgređa. Pogledajte samo naše kuće. Kod nas se ne zadržava nikakav ološ. Darrowovi tu naprosto ne pristaju. Vidi se i po načinu na koji je skončao mladi Jeff. Upleo se u sumnjive poslove. Da to nije učinio, ne bi bio ustrijeljen tamo negdje u pustinji. A njegova sestra Amanda... slegne ramenima – nitko ne zna što je s njom. Ima kćer, ta kći nema oca. To jednostavno ne priliči pravoj, poštenoj ženi, gospodine Raine. Sluti se da je prije radila u bordelu ili barem u nekakvom salunu. Često prima muškarce kad se smrači. Shvaćate zar ne, što hoću reći?

Razumio sam ga ali mu nisam povjerovao ni riječi. Počeo sam shvaćati što mi je to sinoć Amanda htjela reći i kako joj je težak morao biti život u ovakvoj »zajednici«.

– Sada kad joj je brat mrtav

vjerojatno ni ona neće dugo tu ostati – nastavi Curtis, otvarajući stranice natovarenih kola.

– Od čega živi? – oprezno sam upitao.

– Vjerojatno povremeno dobiva poklone – opet se iskesi. Osim toga, pomalo i šije. No što takva jedna žena može krojiti i šivati? Šteta djeteta! Bez oca, a uz takvu majku...

Bio sam sretan kad je otišao. Ne bih više mogao dulje izdržavati njegovo blebetanje. Iako još nisam dobro poznavao Amandu, nisam mogao podnijeti da se o njoj priča s takvim ponižavanjem. Po svemu što sam čuo, sve su to bile samo zlobne glasine. Nitko o njoj nije znao ništa pouzdanije, a svi su izmišljali o njoj najnevjerojatnije priče. Nitko joj nije davao prigodu da kaže ili dokaže suprotno.

Ako sam ikada išta mrzio, onda su to bila ogovaranja i nakućavanja. Zaključio sam da još iste večeri porazgovaram s Amandom. Već sam odlučio poći na pogreb njenoga brata, čak po cijenu opasnosti, kako bi to rekla Adeline Curtis da »dospijem u loše društvo«.

Bijesno sam počeo skidati kutije s kola. Bilo je teško podići svaku s kola i prenijeti je u skladišnu zgradu. Sunce je već odskočilo, pa sam se počeo znojiti. Skinuo sam košulju a odvezao i blesavu pregaču.

Radio sam tako već više od jedan sat kadli sam shvatio da me netko promatra. Na stražnjim vratima prodavaonice stajala je buljeći u mene, Adeline Curtis. Njezino osušeno lice sličilo je na neku masku a u očima joj se nazirala požuda. Pogledom je gutala svaki centime-

tar mojega do pojasa razgolićenog tijela. Gledala je kako mi se pri napornom radu napinju mišići na ramenima i nadlakticama.

Kad sam se sljedeći put vratio iz skladišta čekala me kraj kola. Izraz požude u očima bio joj je još naglašeniji, a disanje joj je prešlo u dahtanje.

— Biste li željeli šalicu kave, gospodine Raine? — upita me.

Njenim suhim tijelom potpuno je ovladao nemir. Trebalo ju je samo pogledati pa shvatiti kakve joj se misli i nakane roje u glavi. A to isto strašilo nazvalo je lijepu Amandu Darrow droljom!

— Sada ne bih, gospodo Curtis — odgovorio sam, prisilivši se da ostanem miran. — Moram do podneva istovariti kutije s obaju kola.

— Ah, to ćete vi lako učiniti kad ste tako snažni! — osmjehne se ona otkrivši male oštre zube.

— Radije ne bih, gospodo Curtis. Ne bih se htio zamjeriti vašem mužu već prvoga dana na poslu.

Čini se da joj se nije svidjelo što sam je podsjetio na muža.

— Dobro, onda kasnije.... — reče i krene natrag u prodavaonicu.

Vidio sam je kako je ponovno zastala na vratima, zureći prema meni još neko vrijeme. Razmišljao sam o Amandi, a vladanje gospode Adeline Curtis uopće mi se nije činilo smiješnim. Još mi je brujalo u ušima što mi je jutros rekla pri upoznavanju. Znao sam sada na što je Amanda mislila kad je spominjala zlobna dodvoravanja i ogovaranja.

VIII

Stajao sam u sjeni, oslonjen o zid nekog teretnog skladišta na sjevernom rubu San Pedra. Ni stotinu metara dalje bilo je gradsko groblje. Bilo je ograđeno ruševnim zidom, iz kojega su mjestimice stršale divlje ruže. Dio s grobnim poljima označavao je jednostavan golemi drveni križ; na posljednjoj svjetlosti sunca, koje se već daleko priklonilo zapadu, bacao je dugu sjenu.

Začuvši štopot kola, istupio sam na cestu. Ugledao sam ih kako dolaze iz gradića. Vukla ih je mršava mazga, a kraj nje je koračao mršav, pogrbljen čovječuljak u izlizanom crnom fraku. Bio je to stolar i istodobno gradski pogrebnik Josh Fender. Poznavao sam ga jer sam mu bio odnio leš Jeffa Darrowa.

Na kolima je ležao svijetao lijes od crnogorice.

Iza kola je išla samo Amanda Darrow sa kćerkicom Julie. Kad me je ugledala, Amandinim licem prostrujio je izraz iznenađenja i gotovo radosti, nadvladavši na časak izraz tuge. Julie je djelovala vrlo ozbiljno. Nitko od nas nije prozborio ni riječi.

Kola su sišla s ceste i krenula prema grobljanskim vratima. Stari Fender koračao je teško, ukočeno. Umarala ga je grozna vrućina. Skinuvši cilindar, obrišao je znoj s čela prije nego što je zaustavio mazgu pred vratima da ih otvori.

Uto se, međutim, među grobovima pojavio osrednje visok, vitak muškarac u tamnosivom kaputu s okruglim šeširom uska oboda koji mu je na glavi stajao poput dinje. Podigao je

ruke zalamatao njima kao da se od nečega brani ili nekome nešto zabranjuje. Zaustavio se s unutrašnje strane vrata. Mršavi upali obrazi poprimili su mu oštar izraz kad se, oslonivši se šakama na vrata, obratio pogrebniku.

– Žao mi je, Fenderu, ali ćeš morati okrenuti kola i vratiti se.

Stari pogrebnik upitno ga je pogledao.

– Vrlo je vruće danas, Kelly – reče pokazujući na lijes. – Mrtvac mora biti pokopan. Grob je već iskopan.

– Znam, Fenderu. No nisi to smio učiniti ne pitavši velečasnoga ili mene – reče i pogleda na lijes. – To je zacijelo taj.. taj Darrow?

– Zar ima kakvih poteškoća? – upita približivši se vratima, Amanda Darrow.

Pogladio sam po glavi Julie, koja je, ne shvaćajući, razrogačenim očima gledala u oba muškarca a onda sam i sam krenuo za Amandom.

– Takav neće na naše groblje! – upravo je objašnjavao čovjek s groblja, gledajući nekamo pokraj Amande, kao da ona ne postoji. – Žao mi je zbog tebe Fenderu. No povezi ga natrag. Pustinja je dovoljno velika za njega.

– Što bi to trebalo da znači – upita Amanda, ali ju je čovjek i dalje omalovažavao.

• – Gospoda vas je nešto pitala! – umiješao sam se prilično oštro, zastavši kraj Amande.

Čovjek se iznenađeno okrenuo i u nedoumici me pogledao.

– Čuli ste što sam rekao – nervozno on promrmlja. Osim toga, tko ste vi uopće?

– Odmah ćete saznati tko sam – odlučno sam nastavio. – No ponajprije bih želio znati tko ste vi, balavčiću!

– Kako to sa mnom razgovarate?! – ustukne on. Pa to je... nečuveno!

– Sa štakorima nikada ne razgovaram drukčije – odbrusio sam. – Miči se od tih vrata, čovječe, zar ne vidiš da želimo ući!

– Ja sam Ben Kelly – udostojio se odgovoriti, napuhnuvši se. – Crkvenjak sam. Ja odlučujem o tome tko se pokapa na ovom groblju.

– No ipak nisi gospodar života i smrti, zar ne? – podrugljivo sam upitao.

– Ovaj momak nije bio građanin San Pedra. Samo je povremeno ovdje boravio. Mjesto na groblju mu ne pripada. Ovdje se pokapaju pristojni ljudi.

Vidio sam kako Amanda briše oči. Lice joj se ukočilo. Obuzeo me nesavladiv bijes.

Munjevito sam posegnuo rukama preko niskih grobljanskih vrata i zgrabio crkvenjaka desnicom za ovratnik. Prestrašeno je uzviknuo, pokušavajući se oteti, ali sam ga već gotovo podigao na vrata. Bespomoćno je visio na rešetkama, koprcajući se u zraku nogama i rukama.

– Odmah ćeš i ti među te pristojne ljude koji su tu pokopani! – zaprijetio sam mu.

– Pustite... pustite me... Odmah da ste me pustili! U obraze mu je navrla krv. Uzalud se pokušavao osloboditi.

– A gdje je trenutačno velečasni čistunac – upitao sam. Zar u San Pedru nije uobičajeno da se nad grobom kaže nekoliko riječi?

Pustio sam crkvenjaka, te je tresnuo na zemlju. Prije nego što se uspio uspraviti, preskočio sam vrata i ostao pred njega. Ustuknuo je razrogačenih očiju.

— Ovo ćete požaliti... Platit ćete za ovo, gadno platiti!

— Otvaraj vrata! — zapovjedio sam mu tiho ali oštro, prijeteći. A zatim se ispričaj ovoj gospođi!

— Ja... da se ispričam toj... toj...

— Zar si tvrd na ušima?

Okrenuvši se, vidio sam kako stari Fender tužno i bespomoćno stoji kraj mazge. Pred njim se Amanda Darrow tako čvrsto omotala ogrtačem kao da se smrzava. Bila je blijeda poput krede. Mala Julie još je bila iza kola. Odjednom je zaplakala.

Tresnuo sam crkvenjaka u rebra. Stenjući je zateturao prema vratima.

— Velečasni mi je...

— On te je, dakle, poslao, je li? — govorio sam i išao za njim, prijeteći. — Na tvoju nesreću. Ponovno sam zamahnuo na njega, ali je izbjegao udarac i požurio otvoriti vrata.

— Skidaj šešir! — zagrmio sam na njega, ali mu ga odmah udarcem rukom sâm skinuo.

Pao je na koljena, a stari je Fender već uvodio mazgu s kolima u groblje.

— Još ništa ne čujem! — opasno sam podviknuo crkvenjaku.

— Op... opro... oprostite, gospođice.. ovaj gospodo Darrow — mucao je preko volje.

Amanda mu nije odgovorila. Prošla je kraj njega uzdignute glave. A crkvenjak Kelly sagnuo se, pokupio svoj šešir i pobrzao s groblja, ni ne osvrnuvši se.

Julie se nije pomakla s mjesta. Lice joj je bilo sve u suzama. Poljsko je cvijeće zdrobila u ručicama. Iako joj vjerojatno nije bio jasan smisao svega što se tu dogodilo, zacijelo je shvatila da se crkvenjak prema nama ponio odbojno, neprijateljski. Čučnuo sam kraj nje i pogladio je po licu.

— Ne smiješ plakati, mala Julie! — rekao sam.

— Zašto onaj zao čovjek nije dopustio da pokopamo ujaka Jeffa na groblju?

— Bila je to pogreška — uzvratio sam joj, brišući joj rupčićem suze s lica. — Ne misli više na to. Podigao sam je na ramena i pošao s njom za kolima, Amandom i Fenderom.

— Zašto ujak Jeff mora biti u tom sanduku? — tiho me upita djevojčica.

— Inače bi se zaprljao u zemlji — odgovorio sam djetetu. Kimnula je kao da joj je jasno.

— Zar se nikada više neće vratiti? — upita.

— Vjerujem neće — potišteno sam odgovorio, no, kad sam zamijetio kako su joj se trznule usne, dodao sam, kako se ne bi opet rasplakala: — Ali on će uvijek biti tu, kad god zaželiš, kad god ga zamisliš.

Hodali smo među grobovima. Sasvim u kutu, na kraju groblja, bio je svježe iskopan grob. Za Jeffa. Tu je Fender zaustavio kola. Tu sam ih sustigao, s Julie na rukama. Amandi je to, kad nas je ugledala, čak izmamilo radostan smiješak. Izgledala je malo smirenije.

— Zašto velečasni nije tu? — upitao sam je.

Zatresla je glavom i otklonila pogled. Stari pogrebnik bespo-

moćno je stajao kraj kola. Spustio sam Julie na zemlju i prišao mu.

— Hoćete li mi pomoći? — upita on.

— Naravno.

Pomogao sam mu skinuti lijes, donijeti ga do groba, a potom i spustiti u jamu.

Amanda i Julie stajale su kraj groba. Amanda je desnu ruku položila djevojčici na rame. Prve grude zemlje zatutnjale su po lijesu kad smo Fender i ja počeli zatrpavati jamu. Julie je ubacila na lijes stručak poljskog cvijeća.

— Nisam poznavao ovoga mladića — rekao sam, poduprijevši se o lopatu, nad grobom.

— Kad je umirao, bio sam kraj njega. Što je radio za života, ne znam. No što je god bilo, sada je mrtav, a mi mu nemamo pravo suditi.

Puhnuo je povjetarac. Julie je zarila lice u Amandine skute. Stari Fender bacao je zemlju s takvim naporom, dašćući tako teško da sam pomislio kako će se svakoga časa i sâm srušiti u jamu.

Konačno smo zatrpali jamu i napravili humak nad njom. Fender je vratio lopate u kola, te donio jednostavan drveni križ, na kojem je užarenim željezom utisnuo samo ime i prezime: Jeff Darrow. Zabio je križ u svježi humak. Za trenutak je nijemo promatrao grob. A onda je skinuo cilindar i ozbiljno kimnuo Amandi i meni. Tiho se okrenuo k svojim kolima, prišao im, popeo se, zgrabio uzde i potjerao mazgu prema grobljanskim vratima. Kola su se udaljavala a klopavanje kotača bivalo je sve tiše.

Skinuo sam šešir. Vjetar mi je mrsio plavu kosu. Obišao sam oko groba i zastao kod Amande i Julie.

— Dodite! — pozvao sam ih.

Amanda je podigla pogled. Vidio sam kako pati, ali se savlađuje.

— Hvala vam, gospodine Raine, za sve. No nije dobro za vas da vas vide sa mnom. Pođite radije sami.

— Idem s vama i s Julie — ustrajao sam.

— Ali....

— Znam što o vama pričaju — rekao sam, zamjetivši kako je stisla usnice. — Pokušajte ne osvrtnuti se na to. Ima mjesta na kojima i o meni svašta govore.

Primio sam za ruku malu Julie, a Amanda je koračala uz nas. Izašli smo iz groblja i zapuтили se prema gradiću.

— Ne morate ovdje živjeti — rekla mi je.

— A vi? Zar vi morate?

— A kamo bih pošla? Muškarcu je lakše, gospodine Raine. Žena ne može lutati od grada do grada, osobito s djetetom. Djetetu treba stalno obitavalište.

— Svakom čovjeku treba stalno obitavalište — uzvratio sam — ali takvo u kojem se dobro osjeća. Zar se vi ovdje osjećate dobro?

— Ne vjerujem da bi igdje drugdje bilo bolje.

— Niste pokušali. Zašto živite baš u San Pedru?

— Slučajno. Jeff i ja tražili smo neko mirno mjesto i zaustavili se ovdje.

Zašutjela je. Nešto mi je tajila. Nisam je, međutim, htio ispiti-vati. Premalo me je poznavala. Nisam imao pravo pitati je o

stvarima o kojima nije sama htjela razgovarati.

Susreli smo nekoliko žena. Prolazile su kraj nas bez pozdrava, ali bi se kasnije, zamijetio sam, osvrtale za nama i šat-pale. Šerif Barnes također je zastao na uglu ulice i gledao za nama.

Amanda je hodala vrlo uspravno, kao u kakvom oklopu. U međuvremenu sam već bio spoznao kako je taj njezin oklop vrlo lomljiv. Hiniti da ne vidi sva ta ogovaranja oko sebe, da je se ne tiču, bio je vrlo, vrlo teško, zahtijevalo je gotovo natčovječansku snagu.

Kad smo zastali pred njihovom kućicom, pružila mi je ruku i pogledala me pravo u oči.

— Zbogom, gospodine Raine!

Zagledao sam joj se duboko u oči. Pogled joj je postao nesiguran. Bila je u nedoumici kako bi se vladala. U meni je plamtjela silna želja, sve jača, da je privinem uza se. No tek smo bili pokopali njenoga brata, pa mi se trenutak nije činio pogodnim. Znao sam da ću se morati vratiti, slutio sam da osjeća isto što i ja, ali da se bori sa sobom, ne želeći popustiti osjećajima. Bio joj je potreban netko na koga bi se mogla osloniti, ali se očito bojala dati novi povod za ogovaranje. Polako je povukla ruku. Čučnuo sam i uhvatio ruku djevojčice.

— Dobro spavaj — rekao sam maloj Julie. — I pozdravi svoju lutku Rosannu.

— Rosanna je vrlo tužna — ozbiljno ona kimne.

— Neće to dugo potrajati — utješio sam je. — Lutke su, znaš, uglavnom dobro raspoložene.

— Volim te, Bille — prošapta

mi djevojčica na uho, iznenada me zagrlivši.

Stislo mi se grlo. Pustila me i potrčala kroz vrt prema kućici. Nisam znao što bih rekao. Amanda i ja šutke smo se pogledali. A onda smo se, istodobno, okrenuli jedno od drugoga. Oboje smo znali da se moramo razići, jer bi nas, da smo dulje ostali zajedno, preplavili osjećaji koje nam je bilo teško zatomi-ti.

Zbunjeno sam išao prema svom prenoćištu. Bio sam, međutim, uvjeren da će doći dan kada nas ništa više neće sputavati.

Kad sam stigao do prenoćišta, sunce je već zašlo. Obzor na zapadu još se crvenio od njegovih posljednjih zraka.

Još sam neko vrijeme sjedio na zelenoj klupi pred kućom, udišući svježi noćni zrak, pokušavajući srediti i misli i osjećaje. Poslije, na tvrdom krevetu, dugo nisam mogao zaspati. Ne prestano mi je pred očima bio Amandin lik.

IX

Iznosio sam iz skladišne zgrade vreću šećera. Odmah uz zgradu stajala su kola nekoga farmera iz okolice San Pedra, koji je, kako mi je ispričao Edward Curtis, dvaput na godinu dolazio u gradić u kupnju. Farmer je sjedio u salunu »Desert«, a ja sam utovarao u kola svu naručenu robu.

Taj sam posao uskoro gotovo sasvim obavio. Trebalo je još samo utovariti tri vreće brašna i vreću nepržene kave. Spustivši u kola vreću sa šećerom, uspravio sam se da obrišem znoj. Po-

gledao sam niz glavnu ulicu, koja se sve više praznila, budući da se primicalo podne.

Iz jedne pobočne ulice izašla je djevojčica. Pod rukom je nosila nekoliko knjiga, povezanih remenom. Pri svakom su joj se koraku tresle pletenice. Bila je to Julie. Sjetio sam se da sam prije nekoliko minuta čuo kako se oglasilo školsko zvono, označivši završetak dnevne nastave.

Čekao sam, nadajući se da će me dijete ugledati i prići mi. Julie je, međutim, hodala pognute glave. Iza nje su išla dva malo veća četrnaestogodišnjaka.

— Eno je! — poviče jedan. — Eno kurvine kćeri!

Kao da mi se smršla krv u žilama. Skinuo sam kožnatu pregaču i potrčao prema djeci. Julie je žurila prema meni, ali me još nije ugledala. Gotovo se sa mnom sudarila. Uplašeno je zastala i podigla glavu. Obrazi su joj se zažarili, a u očima sam joj zamijetio suze.

— Idi po svoga mrtvog ujaka, kurvino kopile! — dovikne toga trenutka viši od one dvojice dječaka.

— Ostani tu — šapnuo sam djevojčici.

Pošao sam prema dječacima. Oni su iznenađeno zastali i nesigurno me pogledali.

— Zašto to činite? — upitao sam ih, nastojeći da mi glas ostane miran. — Ona je djevojčica i ne može se braniti. Shvaćate li uopće što joj dovikujete?

Obojica su se bezobrazno iskesila.

— Što se vi miješate, gospodine? — reče viši dječak. — Pa ona je kopi...

Nisam mu dopustio da završi. Zgrabio sam ga desnicom za

rame. Stisak je bio tako čvrst da je bolno kriknuo.

— Ostavite me! Pustite me! — zakrešti. — Reći ću to svom ocu!

Pokušao me udariti. Zgrabio sam ga i lijevom rukom i podigao ga. Koprcao se i rukama i nogama dok sam ga nosio prema pojilu za konje ispred saluna »Desert«.

— Samo ti lijepo pozdravi taticu! — rekao sam mu. — Reci mu neka dođe k meni!

A onda sam ga ispustio u korito s vodom. Pljusnuo je s vriskom u vodu. Nespretno se, sav moka, jedva izvukao i potrčao niz ulicu. Drugi dječak već je bio odmaglio. Na ulici je zastalo nekoliko prolaznika. Nisam se osvrtao na njih, nego sam se vratio k Julie. Uhvatio sam je za ruku i poveo kući. Jecala je, ali suza više nije bilo.

— Jesu li ti to već činili i prije? — upitao sam je.

Kimnula je.

— A što na to kaže vaš učitelj?

— U školi me ostavljaju na miru.

— Glupi su — tješio sam je. — Uopće ne znaju što rade. Misle da su jaki, ali su zapravo slabići i kukavice. Jesi li vidjela kako su pobjegli?

Kimne i prestade jecati.

— Ako ti opet bude netko tako dovikivao i progonio te, samo me pozovi — nastavio sam.

— Ima u San Pedru još korita s vodom. Sve ćemo ih okupati.

— Zašto se ljudi tako vladaju prema nama, Bille? — upita ona, tužno se osmjehnuvši.

— Ljudi se razlikuju — pokušavao sam joj objasniti. — Ima takvih koji bi htjeli da su i svi drugi potpuno isti kao oni. Te-

ško onome tko ne radi i ne misli kao oni.

— Zar se mi, mama i ja, toliko razlikujemo od njih?

— Ljudi u San Pedru barem tako misle.

— Ti su ljudi glupi.

— Jesu — potvrdio sam. — Baš zato se na njih ne treba osvrutati, ne treba se više ljutiti. Moraju nekoga žalostiti. Činiti tako kako to i drugi očekuju od njih, da se ne bi razlikovali, pa i sami postali žrtvama. Kad bi svugdje bilo tako, na svijetu bi bilo vrlo dosadno.

— Zašto ne dolaziš češće k nama, Bille?

— O tome će morati odlučiti tvoja mama.

— Razgovarat ću s njom — ozbiljno odgovori Julie.

U međuvremenu smo se približili njihovoj kućici. Iznenadio sam se kad sam ugledao konja privezanog uz vrtnu ogradu. Za trenutak sam se čak sjetio naklapanja kako Amanda »prima muškarce«, ali sam, bijesan na sebe, odmah odbacio tu pomisao.

— Iznenadit ćemo tvoju mamu — rekao sam djetetu. — Ti ostani ovdje, a ja ću poći u kuću. Mama će, kad začuje korake, pomisliti da se ti vraćaš iz škole.

— Uh, što će se prestrašiti, kad bude zvala mene, a ti ćeš se pojaviti! — oduševilo se dijete ovom zavjerom.

— Naravno — potvrdio sam.

— Sakrij se da te ne vidi.

Julie je, kimnuvši, potrčala u vrt, a ja sam pošao prema kućici. Požalio sam što uza se nisam imao nikakva oružja.

Zastao sam na pragu. Vrata nisu bila zatvorena. Začuo sam grub glas. Učinio mi se pozna-

tim. Povremeno se čuo i Amandin drhtav, očajnički glas. Nečujno sam se uvukao u kuću.

U predsoblju sam zastao kraj visokog ormarića na kojem je bila vaza s cvijećem. Iza njega je bilo zrcalo, a u njemu sam ugledao lik nekog muškarca širokih ramena. Stajao je u sobi, leđima okrenut predstoblju. Kada se malo okrenuo, zamijetio sam njegov jastrebovski nos.

Bio je to jedan od one trojice trgovaca alkoholom s kojima sam se sukobio u indijanskom rezervatu. Vikao je na Amandu. Nije mi bilo sasvim jasno zašto, jer sam od razgovora razumio samo poneku riječ. No nisam ni namjeravao prisluškivati. Morao sam nešto poduzeti.

U dva koraka priskočio sam do muškarca i potapšao ga po ramenu. Umuknuo je. Okrenuo se kao da ga je ujela zmija. Ugledavši me, razrogačio je oči, a moja ga je šaka pogodila u usta. Krkljajući je zateturao i gotovo se prevrnuo. Amanda se skutrila na starom stolcu sučelice vrata. Vrisnuvši, pokrila je lice rukama.

Muškarac se brzo uspravio. Krvareći iz usta, posegnuo je za revolverom.

Poskočivši, zamahnuo sam desnom nogom, pogodio mu čizmom ručni zglob i izbio mu oružje. Nije ga pokušao dohvatiti. Lijevom je šakom obujmio desni zglob, ječeći od boli. Zgrabio sam ga za kosu i privukao k sebi. Na izobličenom licu odražavali su mu se i bol i bijes i strah.

— Ti! Pseto! Zar opet ti?! I krikne.

Pokušao me udariti koljenom u trbuh. Izbjegao sam taj na-

pad, a šakom sam mu istodobno pogodio lijevu stranu brade, odbacivši ga k zidu. Munjevito sam skočio za njim i tresnuo ga rubom šake po vratu. A onda sam pokušao doći do daha. Iskoristivši to, on je otvorio prozor i iskočio. Neobičnom brzinom, kao da ga progoni čopor pasa, pretrčao je vrt, preskočio ogradu i bacio se u sedlo.

Zatvorio sam prozor i osvrnuo se na Amandu. Kad sam joj prišao, bacila mi se u naručje. Obujmio sam je. Jecajući, oslonila se na moje rame.

Ne znam koliko smo tako stajali. Napokon se smirila. Kad je podigla glavu i pogledala me s izrazom očaja, nisam se mogao suzdržati: nagnuo sam se i poljubio je. Usne su joj bile tople i vlažne. Najprije se trgnula, a onda se i sama prepustila osjećajima. Privila se uza me tako strasno da sam shvatio da dugo nije bila s muškarcem.

— Budi mirna, potpuno mirna — šapnuo sam joj odvojivši na trenutak svoje usne od njezinih. — Nema više straha! Tu sam! Kraj tebe! — govorio sam otirao joj poljupcima suze i milovao kosu. — Je li se što dogodilo?

— Nije mi ništa učinio — odvrati ona, spuštajući glavu na moja prsa. — Htio je samo znati gdje je u pustinji Jeff skrivao alkohol. Prijetio mi je da će ubiti i mene i Julie.

— Nitko te neće ubiti. Ne boji se.

— Ostani sa mnom, Bille! — istisne ona protiv svoje volje. — Nemam... nemam nikoga osim Julie. San Pedro je... — započela je, ali — nije nalazila prave riječi. — Živim tu sama kao

usred pustinje. Ni u pustinji mi valjda ne bi bilo gore nego među ovim ljudima.

— Vratit ću se — rekao sam. — Vratit ću se i ostat ću s tobom. K vragu svi ostali!

Opet sam je poljubio. Po načinu na koji je uzvratila poljubac osjetilo se njezino olakšanje.

— Je li se mama preplašila? — vrati nas glas djevojčice u stvarnost.

Odvojili smo se i pogledali u Julie na sobnom pragu. Bila je mirna, vjerojatno nije ni zamijetila sukob s onim strancem.

— Ne, srce moje, nisam se uplašila! — odgovori Amanda, zagrlivši dijete, koje je pogledavalo čas u mene, a čas u nju.

— Voliš li i ti Billa, mama?

— Da... Mislim da ga i ja volim — reče, a glas joj pritom malo zadrhti.

— To je lijepo! — uzbuđeno usklike Julie. To znači da Bill može ostati kod nas. Ostaješ li, Bille? — molećivo me pogleda.

— Doći ću, malena.

— Moram to odmah ispričati gospođi Rosanni — uzbuđeno djevojčica uzvikne i otrči iz sobe k svojoj lutki.

— Doviđenja! — oprostio sam se s Amandom.

Poljubio sam je u čelo. U očima joj se ogledala sva sreća ovoga svijeta.

Osjećao sam se nekako lakše kada sam krenuo natrag prema skladištu. Prvi put me je veselilo što sam u San Pedru.

Grubom metlom s podužom drškom meo sam skladišno dvorište. Sat prije toga dopremljene su bale duhana. Jedna je pukla i zadala mi dodatnog posla. Metući, uzvitlao sam prašinu.

Iz stambene zgrade Curtisovih izronila je Adeline. U haljini s cvjetnim motivom izgledala je kao smotani sag. Išla je, kao i uvijek, oholo uspravna, uzdignute glave.

– Ne dižite toliku prašinu! – zakrešti na mene.

– Samo metem dvorište – mirno sam odgovorio. – A pritom se, kako vidite, uzvitla prašina.

– Ne budite bezobrazni! – zabulji se u mene. – Razočarali ste me, gospodine Raine!

– Čime sam to zaslužio? – upitao sam, oslonivši se o dršku metle.

– Mislila sam da je među nama sve jasno.

– Kako da to shvatim?

– Znate vi dobro što sam vam jučer ujutro rekla.

– Sjećam se svake vaše riječi, gospodo. – Očito se slabo sjećate, gospodine Raine. Tko se u San Pedru druži s lošim ljudima, brzo biva ozloglašen.

– Što sam to učinio, gospodo Curtis?

– Znate to dobro i sami. Bili ste na ukopu toga... toga...

– Jeffa Darrowa – pomogao sam joj.

– Toga sitnog lopova – dovrši ona. – Kako čujem, čak ste prijetili našem crkvenjaku.

– O prijetnji ne može biti ni govora – uzvratio sam. – Mrtvac, bez obzira na to što je radio za života, ima pravo na ukop. A čovjek o kojem vi govorite čak je uvrijedio gospodu Darrow.

– Gospodicu Darrow! – oštro me ispravi. – Ta žena nije udana. A što je vezivalo vas s tom skitnicom, njezinim bratom?

– Pa ja sam ga donio ovamo.

– Samo to je bilo više nego dovoljno – ocijeni ona.

– Gospodo Curtis – obratio sam joj se što je moguće uljudnije – vjerujem da u svoje slobodno vrijeme mogu činiti što me je volja.

– Nitko vam to ne brani, gospodine Raine – odbrusi ona.

– Ali kako čujem, danas ste u radno vrijeme zlostavljali sina jednog uglednog građanina San Pedra.

– Ne, gospodo. Samo sam naučio pameti jednog klipana koji je mislio da nekažnjeno može plašiti djevojčicu i štošta joj dovikivati na ulici. Zar to nije sasvim u smislu onoga što i vi zastupate?

– Samo zato što je momčić imao glupu primjedb u o toj... to šaci jada, niste se morali tako grubo ponijeti prema njemu. I što se to, napokon, uopće vas tičalo? Imali ste posla u skladištu. Čini se da ste vrlo grub čovjek, gospodine Raine.

Načinila je grimasu kao da me se gadi, te nisam mogao da ne pomislim kako me je jučer požudno promatrala. Jedva sam susprezao bijes što je rastao u meni.

– Ne svađam se rado, gospodo Curtis. A ne želim ni sukobe. No čini mi se da nije najprimjereniji ni način na koji govorite o tom šestogodišnjem djetetu.

– Ovo je vrhunac! – vrisne ona. – Zar se usuđujete meni protusloviti?

Okrenuo sam joj leđa i nastavio zamahivati metlom. Najradije bih je raspalio drškom metle. Malo je nedostajalo da bijes, nakupljen u meni, ne prasne. Nisam više mogao gledati to

zlobno suho lice, te hladne opake oči, slušati kako oštrim glasom baca blato u Amandu, ne prezajući ni pred tim da vrijeđa i malu Julie.

Udaljivši se od nje, ispod oka sam opazio kako još stoji u dvorištu, stisnutih šaka, očito razmišljajući kako bi mi dobacila još koju moralnu pouku. Ne okrećući se prema njoj podigao sam metlom toliku prašinu da je stala kašljati. Otresito se udaljila u prodavaonicu, a ja sam napokon odahnuo.

Poslije nekoliko minuta pojavio se, međutim, Edward Curtis. Dogegao se iz prodavaonice s izrazom na licu koji nije bio ni malo dobrohotan. Kao i uvijek, golemi trbuh prekrivala mu je snježnobijela pregača. Znoj mu je posuo čelo i cijelu ćelavu glavu.

– Moja se žena veoma uzbudila, gospodine Raine – reče on.

– Za to doista nema razloga, gospodine Curtis – mirno sam odgovorio.

– To sam joj i ja rekao. Zapravo se ona vrlo brzo uzbuđuje. Pa ipak, zar ste morali ići na onaj pogreb?

– Tako mi se činilo – odgovorio sam.

Pogledao sam Curtisu pravo u oči. Postao je nesiguran, oklonio pogled, svrnuo ga na zemlju, čak počeo kršiti debele prste.

– Dolazio je k nama šerif. Zbog momčića kojega ste gotovo utopili – iznese moj poslodavac drugu zamjerku.

– Pretjerano je reći da sam ga gotovo utopio. Samo sam ga uronio u korito na pojilu za konje ispred saluna »Desert«. Za-

tim je otrčao tako brzo da se nije mogao steći dojam o bilo kakvoj ozljedi.

– Odbio sam šerifa, gospodine Raine, iako teško, budući da je bio vrlo ljutit. Naime, otac toga momka je gradski vjećnik, znate. A ja sam šerifu rekao kako ste vi vrlo dobar radnik. Samo se moja žena ljutila. Smatra da bismo mogli doći na zao glas.

Pomislio sam kako uopće ne bi bilo loše pružiti njegovoj ženi prigodu da osjeti što to znači biti na zlu glasu.

– Što zapravo želite, gospodine Curtis? – upitao sam.

– Želim vam nešto savjetovati. Pokušajte živjeti kako žive svi u San Pedru.

– Ne odgovara mi da uvijek činim što i drugi.

– Trebalo bi da barem pokušate, molim vas – reče gledajući me molećivim pogledom. – Adeline mi – nastavi tiho – pretvara život u pakao. Smatra me odgovornim za sve što učinite, budući da sam vas ja zaposlio.

Gotovo sam se sažalio nad tim jadnikom. A onda sam se sjetio kako je i on blatio Amandu, pa gotovo nisam mogao zatomiti prezir. Latio sam se metle i nastavio posao. Stajao je tamo još neko vrijeme, obješenih ramena, a onda je odgegao u prodavaonicu. Vjerojatno zato da izvijesti svoju ženu kako me je oštro prekorio.

Bilo mi je jasno da je s tim mojim poslom završeno. Izdržat ću još do večeri, kako bih dobio punu nadnicu. Dulje se neću moći svladavati. Imao sam granicu do koje sam mogao trpjeti, čak uvrede i poniženja, kako

bih izbjegao sukob. Curtisovi su prekoračili tu granicu.

XI

Nebo je poprimilo golubinje sivu boju. Daleko na jugozapadu gomilali su se oblaci. Bilo je vrlo sparno.

Jedva sam čekao svršetak dana. Poslijepodnevni sati vukli su se, međutim, nesnosno sporo. Smjestivši u skladište one bale duhana, sada sam prenosio vreće s kavom iz skladišta u prodavaonicu. Svaka je težila po dvadeset i pet kilograma, a nosio sam po dvije odjednom.

Adeline Curtis nije me udo-stojila ni jednog pogleda, kao ni ja nju. Edward Curtis pokorno je skakutao iza pulta, dvoreći čak po tri mušterije istodobno. Adeline je pak strogo pazila da ne bi zanemario uglednije mušterije.

Naslagavši vreće s kavom u kut, potražio sam ljestve, kako bih još nekoliko vreća stavio na vrh poveće hrpe.

Bio sam upravo na ljestvama kad je u prodavaonicu ušla Amanda. U jednostavnoj tam-noplavoj haljini i skromnom še-širu s velom, s torbom u ruci.

Kad je ušla i pozdravila, okrenulo se prema njoj nekoliko žena kojima je Adeline Curtis upravo pokazivala nekakav uzorak tkanine. Nijedna joj nije otpozdravila. No činilo se da to Amandi osboito nije smetalo. Strpljivo je čekala da dode na red. Gledajući je, razmišljao sam kako može svakoga dana podnositi takav život, stalna poniženja. Trebalo je imati za to moć samosvladavanja, moć koja čovjeka s vremenom nagriza.

Toga bih trenutka najradije sišao s ljestava i primio je u naručje. No što bi se tek tada dogodilo! Kakvo bi to zaprepaštenje izazvalo!

Edward Curtis poslužujući i žene pred Amandom, postajao je sve nervozniji. Kad je na red došla Amanda, začuo se strog Adelinin glas.

– Edwarde! – pozvala ga je.

– Da, draga?

– Dodi ovamo i skini mi one tkanine s gornje police. i – Odmah, draga!

S očitim olakšanjem, Edward se okrenuo od Amande, odge-gao k ženi, stavio uz policu stol-čić i popeo se na nj. Adelinino lice sjalo je pobjedonosno. Nije se ustezala da pritom pogled upre ravno u Amandu. A Amanda se savršeno svladavala, ne dopuštajući da se zamijeti kako se osjeća.

Sišao sam s ljestava. Stresajući prašinu s pregače, stao sam iza pulta, pred Amandu.

– Čime vas mogu poslužiti?

– upitao sam je, nalaktio se na pult i osmjehnio joj se.

Zamijetio sam kako je napeta. Smogla je snage da se i sama osmijehne.

– Molim kilogram kave, pola kilograma šećera i dva kilogra-ma brašna.

– Odmah, gospodo! – uslužno sam odgovorio, okrenuvši se k policama.

– Gospodine Raine! – začu se glas Adeline Curtis, nalik na zvuk neugodene violinske žice.

– Podite odmah u skladište i donesite preostalu kavu!

– Odmah će on, Adeline, draga... – bojažljivo se oglasi Edward.

– Ti zaveži gubicu! – odbru-

si mu Adeline. – No, hoćete li, gospodine Raine, učiniti što sam vam rekla?

– Naravno – s osmjehom sam odgovorio. – Čim uslužim ovu gospodu.

– Niste ovdje namješteni kao prodavač! – zakrešti Adeline.

– Ne miješajte se u stvari koje vas se ne tiču!

– Odmah ću završiti.

Već sam bio pripremio šećer i kavu, a onda sam pošao k otvorenoj vreći s brašnom.

– Zašto ne poduzmeš nešto Edwarde?! – zaurla Adeline, sva izvan sebe, drhteći cijelim tijelom.

– Ali što da poduzmem, draga? – upita Edward, stojeći još uvijek na stolčiću sa svitkom platna u rukama.

– Odloži, konačno, to platno!

– poviče ona na njega.

U međuvremenu sam na pult pred Amandu stavio i dva kilograma brašna.

– Želite li još nešto? – upitao sam je.

Izgledala je prestrašeno, no umirujuće sam joj kimnuo.

– Hvala, možda još jednu lizalicu – reče.

– Za malu Julie? – upitao sam i dodao joj i lizalicu. – Molim vas, platite kod gospode Curtis – službeno sam dodao.

– Neću od vas nikakav novac! – poviče na nju Adeline Curtis, kad je Amanda stavila novac na pult.

– Čuli ste – umiješao sam se. – Gospoda Curtis je tako velikodušna da vam sve ovo poklanja.

– Dajte tu robu ovamo! – zaurla Adeline.

Sva izvan sebe, htjela je izaći iza pulta, napasti Amandu i

oduzeti joj torbu. Tobože slučajno, prepriječio sam joj put. Sudarivši se sa mnom, ustuknula je kao od ujeda zmiје.

– Htio me je udariti! – vrišne. – Jesi li to vidio, Edwarde? On ju je uzeo u zaštitu!

– Ali, on uopće nije... – zausti Edward, kršeći ruke u očaju.

Bilo mi je, konačno, svega dosta.

– Dajte mi moj dolar i pol za današnju dnevnicu – energično sam zatražio, odvezujući pregaču. – I to odmah!

Pogledao sam Adeline tako bijesno da je za trenutak zanijemila i ustuknula prema blagajni. Dršćući je stavila novac pred me. Uzimajući novac, bacio sam joj pred noge pregaču.

– Doviđenja, gospodine Curtis, gotovo da mi vas je žao! – dobacio sam poslodavcu, izlazeći iza pulta.

Prišao sam Amandi i rekao joj:

– Dodaj, Amanda!

– Uzeo sam joj torbu, primio je za ruku i poveo je prema vratima. Pratili su nas pogledi ostalih mušterija, većinom žena Adelinina soja.

– Jesi li to čuo, Edwarde? – zajeca Adeline. Nazvao ju je imenom!

– Da, draga – odvrati Edwards Curtis zbunjeno.

Nagnula se nad pultom, a iz usta su joj psikale riječi:

– Naravno, odmah ga je čapila! Dabome, mlad je, snažan! Vjerojatno ga je već odavno odvukla i u krevet!

– Vjerojatno ste joj zavidni!

– dobacio sam, okrenuvši se.

– Edwarde!

Zalupivši vratima, krenuo

sam, pod ruku s Amandom, niz glavnu ulicu. Nekoliko prolaznika osvrnulo se za nama. Ali sam malo mario za to. K vragu sa svima njima! Neka vide da držim do Amande! I neka misle što god žele – i o njoj i o meni!

– Nije trebalo da to učiniš – javila se Amanda.

– Zašto ne?

– Tvoj posao...

– Vući kutije mogu bilo gdje.

Prilazio nam je šerif. Amanda je pogledao prezrivo, a mene ljutito. Naglašeno sam podigao šesir i uljudno ga pozdravio.

– Sve je to zbog Julie – nastavi Amanda. – Trpim sve to, kako bi Julie odrasla u miru.

– U školi joj djeca dobacuju ono što čuju da njihovi roditelji govore o tebi. Griješiš što šutiš. Treba im pošteno odgovoriti. Oluja ponekad pročisti ustajali zrak.

Kao da potvrđuje moju posljednju primjedu, iz oblaka zatutnji grom. Oblaci s jugozapada u međuvremenu su se približili gradiću.

– Ako Adeline Curtis i preživi udarac što sam te oslovio po imenu – osmjehnuo sam se – pomisao na to što bismo sve mogli nas dvoje činiti zajedno svakako će je ubiti.

Amanda podiže glavu. Napetost u njoj popustila je, oči su joj dobile blagi sjaj. Stigli smo pred njezinu kućicu i zastali kraj vrtne ograde.

– A što ćemo to raditi? – mirno upita.

– Pa, sad ću te, na primjer, poljubiti – vragolasto sam odgovorio. – Makar nas gledale sve babe cijeloga San Pedra!

Privio sam je uza se i poljubio.

– Bille! – ustukne ona zažarenih obraza. – Ogovarati će nas!

– Neka nas kleveću! I neka iščaše vratove, nastojeći vidjeti što činimo!

– Zar ćemo ostati tu kraj ograde?

– Nećemo. Idem odmah u prenoćište po svoje stvari. Pozdravi Julie i reci joj da odmah dolazim.

– Bille! – čvrsto me uhvati za ruku. – Mislim da te volim!

– Nadam se da ćeš u to biti sigurna prije nego što se vratim – našalio sam se. – Što se mene tiče, prilično sam siguran da te volim.

Srdačno se nasmijala, prvi put otkako sam je poznavao. Gledao sam za njom dok je pošljunačnom stazicom išla kroz vrt prema kućici.

XII

Nevrijeme se sručilo punom snagom. Činilo se da zemlja podrhtava od silne grmljavine, a munje su parale nebom, osvjetljavajući noć. Počelo je pljuštati, a suho tlo upijalo je vodu kao spužva.

U maloj Amandinoj spavaćoj sobi gorjela je svijeća. Ležeći na krevetu, slušao sam najprije snažno, a potom jednolično bubnjanje kiše. Dobro sam se osjećao. Nisam pomišljao ni na prošle ni na predstojeće opasnosti, na prezir, nepravdu, ogovaranja.

Amanda je ušla u sobu na vršcima prstiju i zaključala za sobom vrata.

– Julie spava – prošapće. – Uopće nije čula nevrijeme.

Prišla je krevetu. Imala je div-

no tijelo. A lice joj je toga trenutka bilo tako blago i bezbrižno kao nikad dotle. Prišla je plaho, poput kakve djevojčice.

Na krevetu se, kleknuvši sag-nula, nada mnom i poljubila me. Privukao sam je i izljubio joj cijelo lice, a onda sam ustima potražio njezine ružičaste, očvrsle bradavice.

Koža joj je bila topla i mekana, tijelo strasno, podatljivo. Njena mi se kosa još nikada nije činila tako lijepom kao sada na odsjaju svijeće.

Vani je opet grmjelo. Nismo to čuli. Za nas je bio isključen sav svijet, sa svim svojim zlobama i nedaćama. Grijali smo jedno drugo svom svojom ljubavlju i čežnjom, ispunjavajući dugo zatomljene želje.

Osjećao sam njene usne i njene ruke. Utonuo sam u nju i uživali smo u ljubavnoj omamljenosti, želeći da toj noći ne dođe kraj.

Kad smo poslije toga ležali jedno uz drugo, ugodno umorni, ali i dalje zagrljeni, nevrije-me je prestalo. Padala je samo kiša, uporna, ugodna, jednolična. Svijeća na stolu je dogorijevala.

— Podimo odavde! — šaptao sam Amandi. — Ne možeš tu ostati. Čak ako i želiš najbolje za Julie, ovdje si na krivom mjestu.

— Ne znam kamo bih pošla.

— Često to ni ja ne znam. Vjerujem, međutim, da bi ti svugdje bilo bolje nego ovdje.

— Nikad još nisam poznavala muškarca kakav si ti, Bille! — govorila je i milovala mi kosu, naslonivši glavu na moje desno rame.

— Jesi li poznavala mnogo muškaraca?

— Imala sam ih mnogo, a poznavala sam ih vrlo malo — rekla je, ozbiljno me pogledavši.

— Kad mi je bilo sedamnaest godina, pobjegla sam od kuće i udala se za čovjeka koji mi je obećavao raj na zemlji. No bio je kockar. Kad je jednom dospio u neprilike, prodao me u bordel u Albuquerqueu.

Gledala me prodorno, pravo u oči. Znao sam da sam na ispi-tu i odlučio sam ga položiti. Davno sam stvorio vlastitu predodžbu o njoj, koju ovo što je sada pričala nije moglo izmijeniti.

— U javnoj kući bila sam dvije godine — nastavi Amanda. — Nazovi to kako hoćeš, ali je činjenica da sam puzala po blatu, rukama i nogama. Tada sam zatrudnjela, a kada se Julie rodila, pružila mi se prigoda za bijeg. Julie mi je možda spasila život. Ne znam što bi bilo sa mnom da nije bilo nje. A uopće ne znam tko joj je otac. Čak to ni ne želim znati. Julie je moje dijete. Samo moje!

Ponosno je isturila bradu. Za trenutak joj se u očima pojavio nekakav tvrdi sjaj. Bilo mi je jasno da bi bila spremna žrtvovati se za svoje dijete.

— Progonili su me, prokleti gadovi kojima je pripadala javna kuća. Ni sama ne znam kamo sam sve bježala, koliko boravišno promijenila. Julie je rasla i morala je poći u školu. Činilo mi se da je San Pedro pravo mjesto za miran život.

— A što je s tvojim roditeljima?

— K njima se ionako nisam mogla vratiti. Oboje su u međuvremenu umrli. Imala sam još

samo brata Jeffa. Uvijek je imao punu glavu svojih zamisli. Bio je mlad i lakomislen, te počinio mnoge gluposti. Tko ih, napokon, ne čini kad je mlad?

— Što god mi ispričala, volim te! Ne osvrći se na to što ljudi pričaju. Nitko u Sam Pedru nije dostojan da ti pruži vode!

Utonula je opet u moje naručje.

— Žena s djetetom, a bez muža, u San Pedru je vrlo sumnjiva. Najprije su me svi smatrali udovicom. Nekako su, međutim, saznali da to nisam. Vjerojatno se Jeff izbrbljao kad je bio pijan. Često se opijao. Trijezan vjerojatno ne bi mogao podnijeti život ovdje. Počele su kružiti svakakve priče o meni. Onda mi je jednom došao šerif, nudeći mi ljubav. Izbacila sam ga, ali se u salunu hvalisao da sam ga pustila u kuću i da me imao. A činjenica je da u moju kućicu nije još stupio nijedan muškarac iz San Pedra. Svi su, međutim, povjerovali šerifovom razmetanju, a žene u San Pedru počele su drhtati, strepeći da ću im zavesti muževe.

— Nikad oni neće promijeniti to uvriježeno mišljenje o tebi — rekao sam s uvjerenjem. — I to stoga što nisi kao oni, niti ćeš to ikada biti. Ne možeš tu ostati. I za Julie je bolje da ode. Ni ona tu ne može biti sretna.

— Bojim se — tiho reče ona.

— Bojim se da bih negdje drugdje mogla sresti nekoga tko me vidio u Albuquerqueu. Bojim se da Julie sazna kako sam nekad živjela, što sam bila. Strah me da bih mogla izgubiti dijete i završiti tamo gdje sam počela. No bojim se i tu, svaki put kad se probudim i moram krenuti na

ulicu, među te ljude i njihove zlobne poglede.

— Ne smiješ se više nikada bojati! — rekao sam i privinuo je čvršće k sebi. — Nitko ne može vječno živjeti u strahu, a i Julie je već dovoljno odrasla da počne shvaćati što se zbiva oko nje. Nećeš je više moći štititi, ostaneš li u San Pedru. Zamijetit će tvoj strah, pa će i sama živjeti u strahu.

— Bille, najčešće sam tako sama! — šapne odjednom, privijajući se uza me. Osjećao sam njezin vrući dah, vidio njene divno sjajne oči.

Shvaćao sam je. Često sam se i ja osjećao vrlo osamljenim, no muškarcu je ipak lakše.

Svijeća se ugasila. Obavila nas je tama. Vrijeme kao da je stalo. Ništa nije više bilo važno. Osim nas.

XIII

Sljedeći dan bio je uobičajeno vedar i vruć. Na nevrijeme od prošle noći podsjećale su još samo barice na ulicama. Na rubu gradića tlo je tako brzo upilo posljednju kap vlage da se već oko podneva počela dizati prašina.

Stojeći uz sobni prozor, gledao sam u prednji vrt. Amanda je pjevuckala u kuhinji. Julie je bila u školi.

Kad god sam se osvrnuo oko sebe po kućici, obuzimala me nekakva sjeta. Koliko sam puta priželjkivao baš takav život: kućica, žena, djeca. Nešto što svaki muškarac barem nekad poželi.

No kob je htjela drukčije. Sudbina se sa mnom poigrala. Nikad nisam imao mira. U trenucima poput ovoga shvatio

bih koliko sam toga propustio u životu.

Bacio sam još jedan pogled kroz prozor. Sve ugodne misli odjednom kao da su otprhnule. Uskim putom od glavne ulice dvije su osobe dolazile prema Amandinoj kućici. Muškarac i žena. Žena je bila Adeline Curtis. Suho lice djelovalo joj je strogo, odlučno. Muškarac uz nju, osrednje visine, bio je obučen u crno. Sijeda kosa na uglatoj glavi bila je ošišana u obliku četke. Na njegovom licu nije bilo ni traga odlučnosti. Prije bi se moglo reći da se osjećao neugodno.

Zastali su na vratima i zagledali se prema kućici. Povukao sam se od prozora, ali sam i dalje promatrao kako se to dvoje dogovaraju. Muškarca sam već bio vidio, sjetio sam se, i to prvoga dana, na ulasku u San Pedro, pred crkvicom. To mora da je bio svećenik.

— Amanda! — doviknuo sam. Pjevanje u kuhinji je prestalo.

— Što je Bille? — odazvala se.

Kad je došla iz kuhinje, pri pogledu na nju gotovo mi je bilo žao što sam je dozvao. Zračila je srećom, onako zažarenih obraza, čulnih kretnji. Pala mi je oko vrata i poljubila me.

— Amanda — blago sam je odgurnuo — pogledaj kroz prozor.

Pogledala je. Čelo kao da joj je prekrpio oblak. Sretnog smješka nestalo joj je s lica.

— Amanda, ništa se ne boj! — ohrabrujuće sam je potapšao po ramenima.

— Ne bojim se — rekla je dotučeno. — Samo sam na trenutak bila zaboravila da sam još uvijek u San Pedru.

Adeline Curtis i svećenik prilazili su kroz vrt kućici. Malo zatim već su kucali na vrata.

— Ostani tu — reče mi Amanda, a sama krene prema vratima.

Pošao sam za njom, a onda sam ipak zastao u predsoblju, gdje me s vrata nisu mogli vidjeti. Srce mi je ubrzano kucalo. Bio sam bijesan na samoga sebe što je kratki boravak u San Pedru na mene toliko utjecao da sam se počeo neugodno osjećati pred jezicima i grimasama naoko poštenih građana toga gnijezda.

Amanda je otvorila vrata. Napeto sam osluškivao.

— Dobro jutro, gospodice... ovaj... gospodo Darrow — začuo sam taman muški glas.

— Dobro jutro, velečasni.

Veselilo me što u Amandinu glasu nisam zamijetio ni trunke straha.

— Dobro jutro i vama, gospodo Curtis — čuo sam dalje Amandin mirni glas.

Do mene je doprlo nekakvo nerazumljivo gundanje, vjerojatno Adelinin odgovor na Amandin pozdrav.

— Znate zašto smo došli... — započne Adeline Curtis.

— Nemam pojma — odgovori iskreno Amanda.

— Nemojte hiniti da ne znate. Lice vam odaje nečistu savjest.

— Ne znam zbog čega bi mi savjest bila nečista.

— Zar vam nisam rekla, velečasni?! — povisi glas Adeline. — Nema u te žene ni stida ni moral!

— Pa... ovaj... mislim da nema razloga da se uzbuđujemo — mucao je svećenik. — Najbolje bi bilo da dalje porazgovara-

mo u kući. Nije primjereno da razgovaramo u vrtu.

– Tko želi ući u moju kuću, mora pokazati barem malo uljudnosti – odgovori Amanda.

– Bojim se da gospodi Curtis u tom pogledu manjka dosta toga.

Nisam mogao da se tiho ne nasmijem. Amanda joj je dala žestoku pljusk. Još jučer to joj se ne bi usudila reći. Čuo sam kako se Adeline borila da dođe do zraka, da se sabere.

– Trebalo bi da u duhu ljubavi prema bližnjemu... – započne opet mucati svećenik.

– Ne dam se ja vrijeđati od takve jedne... – prekine Adeline Curtis svećenika. – Naprosto je nevjerojatno što čovjek sve mora od takvih podnijeti. Nismo tu, velečasni, da spašavamo nečiju dušu. Duša ove osobe, ako ju je uopće ikada imala, odavna je izgubljena. Tu smo radi toga da se pobrinemo da San Pedro ne postane močvarom grijehâ!

– Naravno, naravno... – smirivao ju je svećenik. – Možemo, međutim, o tome mirno porazgovarati.

– Mirno?! – vrisne Adeline – Samo, molim, bez krivih ozbira! Znamo koga imamo pred sobom!

– A koga to imate pred sobom, gospodo Curtis? – mirno upita Amanda.

– Priznajte da imate muškarca u kući! – oštro će Adeline, ne osvrćući se na Amandino pitanje.

– Naravno da imam muškarca u kući – mirno odgovori Amanda. – No zbog toga ne morate vikati. Ja još uvijek vrlo dobro čujem.

– Eto, čujete i sami! – pobjedonosno Adeline dovikne svećeniku. – Rekla sam vam, velečasni: dijete bez oca, brat zločinac, posjeti muškaraca...

– Govorila sam o jednom muškarcu, gospodo Curtis – prekine je Amanda. – Premda uopće ne shvaćam što se to vas tiče.

– Ne tiče me se, je li? Pa to je vrhunac! usklikne Adeline. – Predsjednica sam udruženja žena u San Pedru. Ako se u ovom gradu potkopava i ruši ćudorednost, onda me se to itekako tiče. Zapravo sam za to najnadležnija osoba!

– Možda bi ipak bilo bolje da uđemo u kuću... – u nedoumici ponovno predloži svećenik.

– Ne – odgovori Amanda prijateljski, ali odlučno.

– Onda vam, nažalost, moram reći, gospodo Darrow, kako je protiv pravila naše zajednice da muškarac i žena... ovaj... da stanuju u istoj kući, ako nisu vjenčani. Razmislite, molim vas, kakav loš primjer to pruža našoj djeci. I sami imate kćerkicu... To narušava život zajednice. U San Pedru je dosad bilo sve u redu... A i rijetko dolazite u crkvu, gospodo Darrow. Ukratko: vaše držanje nije onakvo kakvo bi se očekivalo od poštene žene.

Svećenik je zastao, kako bi poslije ovih silnih riječi došao do daha.

Učinilo mi se kako je došao pravi čas da se pojavim pred njima. Stao sam kraj Amande.

– To je on! – protisne Adeline Curtis, poprimivši izraz kao da će se odmah onesvijestiti.

– Da, ja sam to i tu sam – potvrdio sam. – Kada sam

polugol istovarivao sanduke u vašem dvorištu, gledali ste me na drugi način, ne ovako zabezegnuto.

Uhvatila se objema rukama za prsa, boreći se da dođe do daha. Obrazi su joj potamnjeli od navale krvi.

— Ovo je... ovo je besramno!
— dahtala je. — Velečasni, zaštitite poštenu ženu od ovakvih prostota!

— Ne vladate se baš najbolje, mladiću — službeno me prekori svećenik.

— To ćemo odmah ustanoviti
— odgovorio sam, pogledao sam mu pravo u oči te nastavio:

— Vi ste, zar ne, onaj isti velečasni koji je zabranio da brat gospode Darrow bude pokopan na mjesnom groblju? Kako to dovodite u sklad s ljubavlju prema bližnjemu, o kojoj ste maloprije govorili? Spada li to u čudorednost o kojoj ste upravo držali prodiku gospođi Darrow?

— To ne spada ovamo... to...
— ušepRTLji se svećenik, izbjegavajući moj pogled, te počeo brisati znoj s čela.

— To spada baš ovamo — prekinuo sam ga. — Kada u zatvoru objese ubojicu ili zločinca, prisutan je svećenik, koji izrekne posljednju molitvu. A kada takvog čovjeka pokapaju, svećenik govori nad njegovim grobom. Jeff Darrow možda nije bio najbolji kršćanin, ali vi ste mu uskratili i ono najmanje pravo koje pripada čak osuđenim ubojicama.

— Nemate pravo da mi... — zausti on.

— Nisam još završio, velečasni! Vaša bi dužnost morala biti i to da sprečavate širenje najgo-

rih glasina, blaćenje jednoga člana ove vaše zajednice. Nitko nije bezgrešan, velečasni. Nećete me, valjda, uvjeravati da su se u San Pedru okupili sve sami sveci? Tko, dakle, ima pravo bacati kamenje na ovu ženu, koja samo želi mirno živjeti i odgajati svoju kćer? Naravno, gospođa Adeline Curtis je bez ikakve mane i grijeha. To se i vidi na njoj. Muškarac koji bi s njom počinio grijeh još se nije rodio!

— Oh, oh... — zastenje Adeline Curtis.

— Stranac ste ovdje — doda konačno svećenik do riječi. — Možete mrštiti lice zbog našega načina života. Nitko vas ne prisiljava da tu ostanete. Ali gospođa Darrow tu živi, te nas se svih tiče što radi i kako živi. Ne možemo trpjeti da daje loš primjer drugima.

— Kakav to loš primjer? — javi se ponovno Amanda. — Mislite li, možda, na posjete muškaraca što ih je spominjala gospođa Curtis? Otkako sam u San Pedru, nisam u kuću pustila nijednog muškarca. Porazgovarajte s muškarcima koji, pokrivajući usta dlanom, pričaju da su me posjetili. Ako imaju još i zrnca pristojnosti, priznat će vam da lažu.

Bila je uzbuđenija no ikada. Umirujući je, obujmio sam je lijevom rukom.

— Nije sada riječ o tome, gospođo Darrow — pokuša svećenik biti pomirljiv. — Govorimo o tome da ste primili u kuću ovoga ovdje čovjeka.

— Čak su se i javno ljubili! — dobaci Adeline.

— Bez brige, vama se sigurno tako nešto neće nikada dogoditi! — utješio sam je.

— Lajali ste o meni kada sam pokušala živjeti kao vi — nastavi Amanda — Dovikivali ste prostote za mojim djetetom, grdili me i blatili. Sada mi je sasvim svejedno. Sada imate o čemu pričati, a ja vam svima pritom želim ugodnu zabavu!

— Droljo jedna! — kriкну Adeline. — Uvijek sam vam govorila, velečasni, da je ona drolja!

— Uklonite odavde ovu ženu, velečasni! — prijeteci sam se obratio svećeniku, pokazavši na Adeline Curtis. — Inače bi se moglo dogoditi da se zaboravim i uklonim je na svoj način. Ako na nebu upravljaju takvi kakva je ona, nikada neću poželjeti da dospijem tamo.

— U San Pedru vrijede naša pravila! — zareži gospoda Curtis, dok ju je svećenik, uhvativši je pod ruku, odvodio. — Nećemo ovdje nikakve kurve! Naš grad mora ostati čist! Zločinče! — dovikne konačno i prema meni, zaprijetivši mi stisnutom šakom.

Odlučno sam zalupio vratima, okrenuo se k Amandi i uzeo je u naručje.

— Ostani sa mnom, Bille! — šapne ona, a u očima sam joj ugledao suze.

— Ne smiješ se obazirati na to što govore. Žene poput Adeline Curtis ishlapjele su, a da nisu imale ništa od života. Zavidne su što si lijepa, ne mogu podnijeti da si još i sretna.

— Ne mogu to više izdržati, Bille. Dok me preziru, to još mogu podnijeti. Ali oni me mrze. A mrze i moju Julie. I ona će to uskoro shvatiti. Imao si pravo u svemu što si mi sinoć govorio.

Pošli smo u dnevnu sobu.

— Ne misli više na to što je lajala stara vještica. Ne otkrivaj im svoju slabost, jer će ih to veseliti. Pokaži im da si jaka i da nisi sama. Makar cijelo to gnijezdo bilo protiv tebe, nisu ni oni svi jedinstveni. Boje se oni jedni drugih. Uzajamno se vrebaju. Da nema tebe, uzeli bi na nišan nekoga drugoga. Neka ti to ništa ne znači. Važno je jedino da mi budemo sretni.

Nije odgovorila ništa, samo mi je stiskala ruku. A ja sam bacio pogled kroz prozor, proklinjući to mjesto s pometenim pločnicima, njegovanim vrtovima, čistim pročeljima. Iza svega toga bilo je toliko nečisti, toliko prljavštine.

Toga sam časa osjetio da ima i gore kobi od one kad čovjeka nevinoga progone.

XVI

Bezbrizno koračajući niz glavnu ulicu, nisam obraćao pažnju ni na znatiželjne ni na neprijateljske poglede prolaznika. Mimoišlo se sa mnom nekoliko starih žena s košarama za kupnju, vladajući se kao da se mimoilaze sa samim vragom. Čim smo se mimoišli, zastajale su i došaptavale se.

Pred izlogom Curtisove prodavaonice zastao sam i zainteresirano zurio u nju. Za pultom u prodavaonici stajao je, znojeći se, Edward Curtis. Blizu njega bila je i Adeline. Prva me je spazila i upozorila muža. Nasmiješivši se, prijateljski sam im mahnuo šeširom u znak pozdrava. Zabavljajući se, promatrao sam kako je, na to, žena još žešće počela nešto trabunjati jadnom mužu, unoseći mu se u lice.

Kad se konačno Edward Curtis pomakao iza pulta, s neodlučnom namjerom da izdađe na ulicu, krenuo sam dalje. To mu je dalo prigodu da hinjenom hrabrošću izade. Pogledao je za mnom smjelim pogledom, ali kad sam se osvrnuo i pogledao mu u oči, oborio je pogled.

— Dobro jutro, gospodine Curtise — pozdravio sam ga.

— Produžite samo dalje — prosikće on, a licem mu prođe trzaj.

— Jeste li nešto rekli? — upitao sam tiho, ali strogo.

— Idite ili ću pozvati šerifa!

— Zar zato što sam gledao u vaš izlog? Ne budite smiješni, gospodine Curtise!

— Dao sam vam posla — dahao je — a vi ste nas obrukali i uvrijedili moju ženu.

— Zar sada građani San Pedra vas ogovaraju? Vaša mi se žena ne čine osobito osjetljivom kad ona ogovara druge.

Pošao sam dalje, ne pričekavši što će on na to učiniti. Kad sam prolazio trgom, iz crkvice se pojavio svećenik. Ugledavši me, brzo se vratio u crkvicu.

Skrenuo sam u pobočnu ulicu, prema školi. Ususret mi je dolazio neki muškarac. Bio je to šerif Barnes.

Namrštio se, ugledavši me. Trudio se da dađe licu odlučan izraz. Zastao je na nogostupu. Kada sam htio proći kroz njega, prepriječio mi je put. Izazivački me stao promatrati.

— Izazivate mnoge sukobe, Raine — reče.

— Može biti da se ponetko u ovom gnijezdu ljuti na mene — dopustio sam. — To, međutim, još uvijek ne znači da sam ja za to kriv i odgovoran.

— Ne volim da mi građani imaju problema zbog jednoga stranca. San Pedro je pristojan grad.

— Znam — prekinuo sam ga. — I ne želim više slušati takva predavanja. Ovdje građani smiju, kako sam vidio, zapeti svim silama da unište nezaštićenu ženu koja želi mirno živjeti sa svojim djetetom. Važno je da je sve u redu, kako vi to kažete.

— Ne sviđa mi se vaš ton, Raine!

— Vaš se meni sviđa još manje, šerife!

— Mnogo toga sebi dopuštate!

— Zar sam se ogriješio o kakav zakon?

— Još to ne znam, ali ću i o tome razmisliti.

— Vjerojatno sami stvarate svoj zakone?

— Nestanite iz San Pedra, Raine!

— Zašto?

— Smetate tu. Ne pripadate ovamo.

— Otići su kada to sâm budem htio.

— Mogu vas i silom istjerati.

— Pokušajte! — izazvao sam ga oštrijim glasom.

Zabio sam šake u kukove. Bio je to karakterističan stav revolveraša uoči dvoboja. Valja, naime, napomenuti kako je jedva prošao jedan sat otkako sam opet stavio opasač s revolverom.

Barnes je odjednom postao nesiguran. Kao da je osjećao da me ne bi mogao pobijediti, a taj osjećaj sigurno je pojačavao i način na koji sam nosio kolt.

— Sasvim se lijepo napuhavate, Raine. Ne zaboravite, međutim, da ja nosim zvijezdu.

– Kako bih to zaboravio? Kada se god sjetim tko je ovdje nosi, dođe mi da povraćam!

Problijedio je. A mene je sve više obuzimao bijes.

– Zašto samo brbljate, šerife? Imate i zvijezdu i revolver. Ako što imate protiv mene, poduzmite nešto!

U očima mu se zapažao strah.

– Zar izigravate jakog šerifa samo pred puzavcima San Pedra? – nastavio sam ga izazivati. – Ili pred ženama do kojih se želite ugurati? Hoćete li da javno pričam kako ste se namestali gospodi Darrow, te kako vas je izbacila?

– To vam neće nitko povjerovati – promuca on.

– Mislite li? Nitko to neće reći javno, ali će vam se iza leđa početi podsmjehivati. Kako su to časni građani San Pedra navikli činiti. Dapače, smijati će vam se do kraja života, šerife!

– Svinjo! – zareži.

Zamahnuo je prema meni istodobno objema rukama. Očekujući to, izbjegao sa udarac, te ga u bradu pogodio šakom. Glava mu se trznula unatrag, zateurao je. Zadao sam mu još dva brza udarca: jedan u bradu, drugi u čelo. Odletio mu je šešir, a on je pao na nogostup.

– Ustanite, šerife, i brišite odavde! – oštro sam mu naredio. – Uskoro je kraj školske nastave. Zar hoćete da vas djeca vide ovakvoga? Šerifa Barnes a kako na sve četiri baulja po prašini?

– To... to ćeš mi platiti! – dahtao je.

Poduprijevši se rukama, jedva je ustao. Desni rukav na košulji bio mu je pocijepan. Brada mu je već ozbiljno otekla.

– Samo polako, Barnese! – savjetovao sam mu, spreman izvući i kolt, bude li potrebno. – Nitko nas nije vidio. Samo se lijepo pokupite i brišite!

Činilo se kako se doista bavio mišlju da posegne za oružjem. Lice mu je odavalo mržnju. No sigurno je zamijetio kako moja desnica spremno čeka nadohvat revolveru.

Bez riječi je oteturao.

– Zaboravili ste šešir! – doviknuo sam mu. – Mogli biste dobiti sunčanicu!

– Sagnuo sam se, podigao šešir i bacio ga za šerifom.

– Ti i ona drolja još ćete vidjeti da vam ovdje nije mjesto – dobaci mi on na rastanku.

Gledao sam za njim. Bio je kukavica, kao i svi u San Pedru. Prostak, ali i lukavac. Takvi mogu čovjeku pripremiti zasjedu. Znao sam da bih pogriješio ako bih ga potcijenio. Plašljivci mogu biti vrlo, vrlo opasni. Znao sam da imam opasnog protivnika, i to za ledima.

Pošao sam dalje. Upravo se oglasilo školsko zvono.

Među prvom gomilom djece izašla je i Julie. S knjigama pod miškom. Ozbiljna izraza lica. Kad me ugledala, osmjehnula se. Potrčala je prema meni.

– Zdravo, Julie!

Čučnuo sam, uhvatio je za ruku pogledao joj u oči.

– Došao si po mene? – upita me.

– Jesam. Daj da ti ponesem knjige.

– Mogu ih nositi i sama.

Držala me za ruku, podignuvši glavu prema meni kada sam se uspravio. Imala je oči iste boje kao i Amanda. Pogledao sam prema školi. Nekoliko učenika

stajalo je u skupinama i buljilo u nas. Bio je među njima i onaj što sam ga svojedobno okupao u konjskom pojilu.

— Ostavljaju li te sada na miru, Julie? — upitao sam.

— Ne dira me nitko. Dječaci se boje tebe, a djevojčice me uopće ne zanimaju. Ne igraju se sa mnom, ali mi to osobito ne smeta.

Išla je uz mene, jedva držeći korak, ali ne ispuštajući moju ruku.

— Hoćeš li uvijek ovako dolaziti po mene? — upita me opet.

— Vidjet ćemo. Voliš li biti ovdje, u San Pedru, Julie?

— Volim biti tamo gdje je moja mama. I gospođa Rosanna, naravno — prisjeti se i svoje lutke. — Nego, Bille, ostaješ li ti s nama?

— Sada sam tu, mala moja — odgovorio sam. — A nitko ne zna što će biti sutra.

— Ne želim da odeš — reče djevojčica, namrgodivši sitno lice.

— Pa i ne odlazim — odgovorio sam.

To ju je opet razvedrilo.

Pošli smo trgovom i nastavili glavnom ulicom. Bila je prazna. Prodavaonice su bile zatvorene, izlozi prekriveni platnenim sjenilima. Ušli smo u pobočnu ulicu koja je vodila k Amandinoj kućici. Kraj kućice, uz plot, opet sam spazio privezanog konja.

— Pogledaj, Bille, imamo posjet! — uzvikne Julie.

— Bojim se da je tako — rekao sam, ispustivši joj ruku. — Ostani ovdje, malena! I ništa se ne plaši!

Potrčao sam prema kućici. Kad sam joj se približio na pedesetak metara, na kućnom

pragu izronila je spodoba trgovca s Indijancima, krijumčara alkohola. Sigurno me ugledao kroz prozor. Kao ukočen, gledao je u mene samo nekoliko sekundi, a onda se stušio u vrt, pretrčao ga, preskočio plot i bacio se u sedlo. Kad sam, stigavši do vrta, potegao kolt, nezvani posjetitelj već je odgalopirao u stepu. Mogao sam ga dosegnuti metkom, ali nije moj način da ikome pucam u leđa.

Osvrnuo sam se. Julie je još stajala na istom mjestu. Doviknuo sam joj da dođe, te požurio u kuću.

Amanda je bila u dnevnoj sobi. Šćućurena na stolcu drhtala je cijelim tijelom, a na licu su joj se zapažale mrlje, podljevi krvi, tragovi od udarca. Zagrlio sam je.

— Opet je bio tu — zajeca. — Rider Haggs, krijumčar alkoholom.

— Neće se više nikada vratiti! — obećao sam, iako još nisam znao kako ću to spriječiti.

— Bille? — pogleda me ona s očajem. — Je li on jedan od Jeffovih ubojica?

— Ne znam — odgovorio sam. — Jeffa su ubila dvojica.

Nisma im dobro vidio lica. Kada sam ih nastavio slijediti, pro našao sam u indijanskom rezervatu trojicu. Nisam ih pitao tko je od njih pucao u Jeffa, a tko nije.

— Ovaj još uvijek želi znati gdje je Jeffovo spremište alkohola. Zaprijetio mi je da će se vratiti i ubiti me.

Zaškripala su vrata. Na prag se pojavila Julie. Stajala je tamo onako mala, kao izgubljena.

– Je li onaj čovjek prestrašio mamu? – upita

– Jest – odgovorio sam. – bio je to vrlo zao čovjek. No više nije tu.

– Znaš li gdje je Jeffovo spremište? – upitao sam Amandu.

Kimnula je.

– Onda mi reci.

Na trenutak kao da se ukočila.

– Ne boj se – umirivao sam je. – Neću nastaviti njegove poslove. Htio bih samo uništiti sve što je on tamo dovukao. Onda ćeš Haggsu moći reći gdje je spremište.

– Nećemo ga se tako lako osloboditi – šapne ona. – Nikada! Poznajem takve ljude. Brutalne, bezobzirne, proste. Takvi se uvijek vraćaju, a kad ih prevariš, pretvaraju se u zvijeri.

– Kad sljedeći put dođe, bit ću tu – rekao sam. A sada reci što si skuhala. Gladan sam!

– I ja! – poviče Julie.

Osmjehnuo sam se, ali je Amanda ostala vrlo ozbiljna. Dobacila mi je zagonetan pogled.

XV

Bila je noć kad sam napustio San Pedro. Gradić je spavao na mjesečini, a vani u stepi zavijalo je nekoliko kojota.

U daljini na istoku zamjećivali su se obrisi planina Chiricahua, na čijim se zaravnima mliječno bjelasala mjesečina.

Usmjerio sam konja prema tim brdima. Vjetar je šušкао kroz visoku travu. Tu i tamo na da mnom bi prhnula koja noćna ptica grabljivica.

Nitko nije zamijetio da sam

izjahao. Bio sam sâm i sve sam se bolje osjećao što sam više odmicao od San Pedra. Tamo su me vraćale samo misli na Amandu i Julie.

Amanda je ležala budna i mislila na mene. Lijepo je znati da netko misli na tebe. Ne osjećaš se tako osamljen. A istodobno sam čeznuo za njom. Kad bih zatvorio oči, činilo mi se da sam osjećao miris njene kože i njene kose.

Prostranost stepe oslobađala me napetosti i ogorčenosti, svega neugodnog što se u meni nakupilo u San Pedru. Male zlobe i prostote San Pedra ovdje kao da su nestajale. Taj gradić bio je samo neznatna mrlja na ovom svijetu, u zemlji u kojoj je bilo mnogo, mnogo mjesta za sve ljude.

Prije nego što sam pošao, razgovarao sam s Amandom. Julie je već spavala. Amanda više nije bila tako uvjerena da može živjeti sama u San Pedru. Uvidjela je da stalnim ponižavanjem i izbjegavanjem susreta s ljudima ne postiže ništa, da će poteškoće sve više početi osjećati i mala Julie.

Napustio sam cestu i skrenuo ždrijepca u stepu. Znao, sam gdje je Jeffovo spremište. Amanda mi je ispričala da je alkohol dopremao iz Tucsona. Malo-pomalo stvorio je zalihe. Namjeravao je alkohol otpremati u rezervat, Apačima. Amanda ga je opominjala. Preklinjala ga je da se ostavi toga posla. Smatrao je, međutim, kako mu je to jedina mogućnost da se brzo domogne novca, te i nju i dijete i sebe izvuče iz San Pedra.

Jeff je vjerovao kako je posao

s alkoholom jednostavan i bez opasnosti. Ako su se njime obogatili toliki drugi, vjerovao je da može i on. Potcijenio je suparnike, ne pomišljajući da će se s njim tako surovo obračunati. Bio je naivan, lakomislen. No sada, pošto sam i ja, iako ne dugo, živio stanovito vrijeme u San Pedru, mogao sam shvatiti njegove poticaje. Doduše, da sam bio na njegovom mjestu, ne bih pošao tim putom, ali nisam ga pomogao ni osuđivati.

Mekano tlo gotovo je sasvim prigušivalo topot kopita mogega konja. Prerijski vjetar kao da mi je milovao obraze. Gotovo je imao svoj karakterističan okus – po divljini i slobodi. Bio je i jači i čistiji nego u San Pedru.

Potjeravši konja u neku podužu udolinu, počeo sam pažljivo motriti okolicu, kako ne bih promašio put što mi ga je Amanda opisala.

Kilometar po kilometar približavao sam se brdima. Pazio sam da me ne uspava jednolično ljuljanje u sedlu. Nisam smio dopustiti da me bilo tko iznenadi, da doživim kobnu sudbinu Jeffa Darrowa. Gotovo sam već stigao u brda.

Znao sam da nisam sâm u stepi. Već više od jedan sat netko me je slijedio. Slučajno sam to otkrio. Na bljedo mjesecini za trenutak sam spazio jahača na uzvisini iza sebe, udaljenoj samo dvjesto metara.

Nije me to iznenadilo. Očekivao sam to. Ridae Haggs, krijumčar alkohola, indijanski dobavljač, nije odustajao tako lako. Znao sam to od prvoga susreta s njim, onoga u rezervatu, kad smo se uzajamno po-

zdravili mecima. Taj je čovjek bio premazan svim mastima. Zapravo sam očekivao da će me pričekati odmah izvan grada, pa sam se već počeo osjećati mirnijim kad sam prodro dublje u stepu.

No, opasni Haggs bio je tu.

Razmišljao sam što da učinim. Znao sam da će me, zasa- da, sve dok ne otkrijem spremište, ostaviti na miru. Pitao sam se je li Haggs sâm ili s kakvom družinom. Kad smo se sukobili u rezervatu, s njim je pobjegao još jedan ortak. Onaj što sam gario. Ni Amanda nije znala koliko Haggs ima ljudi. Nije ga ni poznavla, sve dok joj nije počeo dolaziti i prijetiti. Njegovo ime saznala je od Jeffa.

Morao sam, znao sam, biti spreman na sve. Mogao sam, međutim, pretpostaviti kako Haggs nema veliku družinu, jer mu se, u tom slučaju, trgovina alkoholom nikako ne bi isplatila.

Jahao sam, dakle, naoko bezbrižno dalje, ali sam udvostručenom pažnjom promatrao okolicu i osluškivao šumove. Brda su već bila sasvim blizu, teren je postao tvrdi i nepregledniji.

Podem li ravno prema spremištu, to će pogodovati Haggsu. Tako bih prepustio inicijativu njemu, a to, naravno, nisam želio. Ako se već moram boriti, nastojat ću da to bude pod mojim uvjetima.

Dojahavši na neku uzvisinu, odlučio sam se. Skočio sam sa sedla u zaklon, izvukao pušku i otpuzao do vrha grebena. Tu sam se, ležeći, umirio i napeto stao zuriti u noć.

Dugo su se čuli samo vjetar i

kojoti. A onda sam doista spazio jahače – trojicu. Jahali su prilično zbijeno jedan za drugim. Na noćnom obzoru izronili su poput sjena.

Ali to je mogao biti samo jedan dio veće Haggsove skupine. No tu sam pomisao odbacio. Bio sam uvjeren da vidim sve svoje protivnike.

Napeo sam okidač na pušci i čekao da još bolje vidim protivnike. Obasjavala ih je mjesečina.

Nije bio moj način da pucam u nekoga tko se ne može braniti. No oni su meni radili o glavi. Rider Hagg i njegovi nitkovi ne bi imali prema meni nikakvih obzira kad bih ja njima bio na naišanu.

Shvatio sam da mi se bolja prigoda neće ukazati. Prislonio sam kunkad o rame, zgrčio prst na okidaču. Nanišanio sam u konja srednjega jahača.

Kad je kroz noć odjeknuo prasak pucnja, za trenutak me zaslijepio plamen iz cijevi puške. Onda sam ugledao kako pogođeni konj pada, a s njim i njegov jahač. Ostala dvojica zauzdali su konje i skočili sa sedala prije nego što sam stigao ponovno zapucati.

Moj drugi metak više nikoga nije pogodio. Uto su zapucali i moji protivnici. No meci su prozviždali visoko iznad mene.

Zavladala je tišina.

Ustao sam, uzjahao i krenuo dalje. Bila je to jedina mogućnost da namamim protivnike da me i dalje slijede, da ih izvučem iz zaklona. U protivnom smo se uzajamno mogli beskorisno vrebati cijelu noć.

Haggs je sada znao da je otkriven i da mu neće biti lako.

Izgubivši jednog konja, njegova mala družina izgubila je na brznoj pokretljivosti.

Više sam se puta osvrtao na sedlu, no svoje progonitelje više nisam mogao vidjeti. Sada su bili oprezniji. Meni je to pružalo mogućnost da povećam prednost pred njima, možda čak da dodem do Jeffova spremišta, uništim robu i pobjegnem prije nego što se pojave.

Bližila se ponoć. Pojahao sam brže. Na jednoj zaravni skrenuo sa konja na sjever i počeo tražiti kanjon o kojem mi je ispričala Amanda. Naišao sam na nj poslije dva kilometra. To mi je potvrdilo da sam na pravom putu do Jeffovog skladišta.

Ujahao sam u kanjon. Topot kopita mogega ždijepca odbijao se o stijene kanjona i pojačano odjekivao. Osjećao sam se kao u nekom procijepu. Mjesečina nije dopirala do dna kanjona, pa je bila vrlo mračno. Nastojao sam jahati pravo, držeći se sredine kanjona, pouzdavajući se više u konja nego u vlastita čula.

Odjednom se kanjon preda mnom proširio, a put se stao penjati. Desno su se i dalje dizale visoke stijene, no lijeva je strana bila položenija, manje strma, posuta nižim stijenama i kamenjem. Potjerao sam konja ulijevo. Sasvim polako. Životinja se više puta okliznula i spotakla o kamenje. Dospio sam na zaravan. Projahavši njome, našao sam se, na njenom sjevernom dijelu, pred pukotinom u stijenu.

Sjahao sam.

Vjetar je fjučkao među stijenjem. Uvukao sam nehotice glavu, ulazeći kroz pukotinu u ma-

lu špilju. Na njenim zidovima spazio sam, upalivši žigicu, ne-kakve kristale. U špilji je bilo vrlo hladno. Paleći žigicu za žigicom, tapkajući, polako sam napredovao.

Otkrio sam bačve u dnu špilje. Bio sam, dakle, na cilju. U Jeffovom skladištu. Procijenio sam da je lakomisleni mladić bio uskladištio oko dvadeset bačava »vatrene vode«. Da ih je uspio prodati, zaista bi došao do dovoljno novca da sebe, sestru i nećaku izvuče iz San Pedra.

Nisam se smio dugo zadržavati. Pošao sam po pušku. Penjući se na bačve, uznemirio sam cijelo jato šišmiša. Prestrašen, skočio sam s bačava. Kad mi je nekoliko krila okrnulo obraze, bacio sam se na zemlju.

Dok sam se uspravljao, srce mi je tuklo užubrano. Ponovo sam se popeo na donje bačve, te počeo rušiti one gornje. Kad su počele padati na tlo, zvuk koji je, pojačan jekom, odzvanjao špiljom bio je sličan grmljavini. Neke su bačve odmah pukle. Ostale sam razbijao kundakom.

U špilji se stvarila bara lošeg alkohola. Od smrada gotovo nisam mogao disati. Tekućina mi je sezala do gležnjeva. Znao sam da će mi čizme još dugo smrdjeti, podsjećajući me na tu pustolovinu.

Glava me je boljela, oči su mi plamtjele, a pluća se širila, hvatajući svjež zrak, kada sam izašao iz špilje. Osjećao sam prokleti, jeftin viski i u ustima, kao da sam ga popio na litru. Iz špilje je za mnom potekao smrdljiv potočić alkohola. Konj je usplahireno, uznemiren smradom, zatoptao. Zgrabio sam sa sedla

čuturicu i pohlepno počeo piti ustajalu vodu.

A onda sam uzjahao. Učinio sam što sam bio namjeravao. Sada se još trebalo vratiti, izbjeci susret s protivnicima u noći.

Negdje su me vrebali. Sada su oni bili u prednosti. Trebalo me samo čekati.

A ja sam se morao probiti iz tih brda.

U kanjonu kao da je postalo još mračnije. Jašući na zapad, držao sam kolt u desnici. Pripravan na svako iznenađenje, približavao sam se izlazu iz kanjona. Jekom pojačan topot kopita mogega konja neugodno mi je probija uši.

Preda mnom se otvarala stepa. Ovaj mi se put učinila punom prijetnje na blijedoj mjesecini.

Začuo sam huk sove, a onda je odjeknuo puščani pucanj. S revolverom u šaci, sagnuo sam se što sam više mogao do vrata svojega ždrijepca.

— Sada si ti na redu, Raine!
— odjekne nečiji glas, koso iznad mene.

Okrenuvši se, spazio sam na stijeni Ridera Haggsa. U rukama je držao vinčesterku. Istodobno sam začuo topot kopita. Prema meni je jurio jahač. Upitao sam se gdje li im je mogao biti treći ortak. No nisam gubio vrijeme. Zapucao sam iz kolta. Istodobno se oglasila i Haggsova puška.

Obojica smo promašili.

Moj ždrijebac se propeo, a zatim jurno naprijed. Potakao sam ga ostrugama, saginjući se još više do njegovog vrata. Jahač preda mnom ispalio je više metaka iz revolvera. Prozujali su mi kraj ušiju poput ljutih

osa. Iza mene je praštala i Haggsova vinčesterka. Projurivši kraj jahača ispred sebe, izbacio sam ga udarcem kolta iz sedla.

— Stoj, Raine! — zakrešti uto nečiji glas ispred mene.

Bio je to dakle, treći protivnik. Nasumce sam opalio iz kolta u smjeru odakle se čuo glas. Istodobno sam ugledao plamen iz cijevi njegova revolvera. Metak mi je prozviždao tako blizu glave da sam nehotice pao konju na vrat, uvjeren da sam pogođen. Lijevi mi se obraz zažario. Pustivši uzde, opipao sam prstima lice. Otkrio sam da mi je metak samo okrznuo školjku lijevog uha, ali su mi kapi krvi pokapale i košulju.

Moj je metak, međutim, bolje pogodio cilj. Ugledao sam kako je razbojnik posrnuo. A onda se nekako zgrčio i zateturio nekoliko koraka prema meni. Spotaknuo se, međutim, o tijelo ortaka koga sam bio izbacio iz sedla, te pao. Po načinu na koji je pao zaključio sam da više nikad neće ustati. Imao sam u tome dovoljno iskustva.

Okrenuvši ždrijepca, počeo sam ponovno pucati prema ulazu u kanjon. No Ridera Haggsa više nisam ugledao. Potražio je zaklon. Dvaput je bljesnulo iz cijevi njegove vinčesterke. Uzvratio sam paljbu. Meci su se odbijali o stijene. I oko njega i oko mene.

— Ovo nećeš preživjeti, Raine! — dovikne mi Haggs. — I Darrow nam je pokušao presoliti juhu. Znaš kako je završio!

Uspravio se, nišaneći u mene. Pritisnuo sam okidač kolta. U bubnju, međutim, više nije bilo metaka. Potjerao sam konja. Odjeknuo je pucanj, no Haggs

me ni ovaj put nije pogodio.

Podbadajući konja, vratio sam revolver u korice i skinuo rubac s vrata. Morao sam, u galopu, previti uho koje je sve više krvarilo. Da je metak proletio samo centimetar ustranu, bio bih mrtav. Tek sada, kad je opasnost prošla, a napetost stala popuštati, prošla me je jeza pri toj pomisli. Bio sam bliže smrti nego ikada.

Pomislio sam na Amandu. Što bi bilo s njom i s Julie da sam poginuo? Čekala bi mene, a došao bi Rider Haggs, da ostvari svoje prijetnje. Da je zlostavlja, a možda i ubije. Nitko joj ne bi pomogao. Časni građani San Pedra zatvorili bi i oči i uši i svoje domove.

Osvrnuo sam se. Činilo se da me više nitko ne slijedi. Kad je prerija preda mnom postala sasvim ravna, usporio sam konja. Ždrijebac je sada kaskao. Ponovno sam napunio revolver.

Sve je oko mene bilo mirno. Nigdje progonitelja. No znao sam da Rider Haggs neće odustati od osvete. Valjalo je na to i dalje misliti. Ubio sam mu, napokon, već drugog ortaka, a dvaput sam mu pokvario račune.

Opet su mi se misli vratile k Amandi. Leži li još uvijek budna? Strahuje li za mene? Volio bih da je tako. Bila je to žena kakvu muškarac može samo poželjeti. Bilo je u njoj časti, usprkos svemu što je proživjela. Željela je bolju budućnost svoje djetetu, život bolji nego što ga je sama imala. Žrtvovala se za to. Bio sam odlučan u namjeri da joj u tome pomognem.

XVI

Probudio sam se tek poslije podne.

Vratio sam se, naime, tek pred zoru i, umoran, odmah zaspa.

Zavjese su bile navučene. U spavaćoj sobi vladala je ugodna polutama.

Tiho otvorivši vrata, u sobu je provirila Amanda. Vidjela je da sam budan i prišla krevetu. Osmijeh joj je djelovao nekako usiljeno. Sjela je, usplahirena, na krevet i poljubila me u čelo.

Zadržao sam je, nastojeći je poljubiti u usne, istodobno joj miljući kosu.

— Što te tišti? — upitao sam je.

— Ništa — gotovo prkosno odmahne ona glavom. — Kako je tebi?

— Sad, pošto sam se odmorio, dobro. Kaži mi što se dogodilo?

— Kad se Julie vraćala iz škole, dočekala ju je gospođa Curtis i pljunula pred nju.

— Govno staro! — protisnuo sam kroz zube, dok je u meni rastao bijes.

— Bille, želim otići odavde! — stavila je glavu na jastuk, pokraj moje, te me obgrlila. — Ja mogu izdržati i da poljuju po meni, ali Julie...

— Samo budi mirna — pogladio sam je po kosi i licu.

Otići ćemo uskoro.

— Zagrli me, Bille, čvrsto! — šapne Amanda. — Osjećam se kao da ću propasti u zemlju, bez oslonca.

— Promijenit će se sve to, čim napustimo San Pedro. Ovaj je gradić poput krvnikove omče. Svim ljudima koji bi htjeli slobodno misliti i živjeti kao da je

nataknuta oko vrata. Steže se i na kraju će ugušiti svakoga tko iz nje na vrijeine ne izvuče glavu.

Odgurnuvši pokrivač, legla je kraj mene.

— Volim — reče pritom — kad te osjećam kraj sebe. Prošla je noć bila strašna. Nisam ni oko sklopila. Bojala sam se da se nećeš vratiti. Ne znam što bi tada bilo sa mnom!

— Uvijek se nađe neko rješenje — odgovorio sam.

— Bille upita — a glas joj poprimiti čudan prizvuk — traže li tebe? Postoji li potjernica za tobom?

Gledala me čvrsto, prodorno. Uzvratio sam joj pogled, iako mi je bilo neugodno.

— Postoji potjernica — odgovorio sam — ali sam nevin. Tražim svjedoke koji bi me mogli potpuno osloboditi optužbe.

Oči su joj se ispunile suzama.

— Rider Haggs to zna, Bille. Rekao mi je da si ti progonjeni ubojica.

— Kada?

— Kad je posljednji put bio tu.

— Zašto mi to nisi odmah rekla?

— Nisam htjela. Nisam mu povjerovala, a i bojala sam se da bi ti otišao kad bih te to pitala.

Šutke sam slušao kako ubrzano diše.

— Moramo brzo napustiti San Pedro! — odlučio sam. — Budući da Haggs zna za tu potjernicu, moći će nas oboje ucjenjivati.

— Bježimo onda! Što prije, to bolje!

Kimnuo sam. Sada sam doista osjetio omču San Pedra oko vlastitog vrata. Ne samo Aman-

da, ni ja više nisam ovdje mogao slobodno disati.

— Trebat će nam neka kola — počeo sam planirati. — A što će biti s ovom kućom, Amanda?

— Samo sam je unajmila. Pripada starom Fenderu. Više, jadnik, ne zna kako bi se vladao prema meni. Vjerojatno vrše na njega pritisak da mi otkaže. Imam nešto uštedevine. Valjda će dostajati da kupiš kola...

— Pobrinut ću se za kola — rekao sam. — Inače će nas tu rastrgati!

— Ali, kamo ćemo, Bille?! — privine se ona uz mene.

— Bilo kamo, samo da što prije izađemo iz grada! Poslije ćemo vidjeti kamo ćemo. Već sam dulje vrijeme u bijegu. Često nisam znao kamo bih. A opet sam se nekako snalazio. Kad jednom izađeš iz San Pedra, vidjet ćeš kako je ova zemlja prostrana! Postoji negdje mjesto i za tebe i Julie.

Nije ništa odgovorila. Strasno sam je poljubio.

XVII

Vraćali smo se s groblja. Posjetili smo Jeffov grob. Julie je na nj stavila nekoliko ruža iz njihovog vrta. Nismo razgovarali. Čak je i Julie ozbiljno šutjela, iako još ništa nije znala o našem zajedničkom odlasku.

Na ulici su nam se građani San Pedra sklanjali lijevo i desno kao da smo kužni. Obrglio sam Amandu, a djevojčicu vodio za ruku. Svakome sam gledao pravo u oči.

Na trgu nas je sreo šerif Barnes. Pocrvenio je, ali se nije pomaknuo s mjesta, kao da nas ne vidi, kao da ne postojimo. Izro-

nila je, međutim, iz prodavaonice Adeline Curtis.

— Nečuveno! — uzvikne, poduprijevši ruke o bokove. — Sada već ljubakaju javno na ulici. Zar ćete mirno gledati kako se ruši čudorednost u San Pedru, šerife?

Šerif Barnes vladao se kao da je ne čuje. Okrenuo se i zamakao u pobočnu ulicu. Umirujuće sam kimnuo Amandi, a malu Julie pomilovao po glavici.

Kad smo dospjeli do uličice što je vodila prema Amandinoj kućici, pustio sam ih da produže same. Nastavio sam koračati glavnom ulicom, sve do dvorišta radionice staroga Josha Fendera.

Dvorište je mirisalo na piljevinu, crnogoricu, boje i lakove. Zastao sam na pragu radionice i, trepćući, pogledao u polutamu. Stari Fender pogrbljeno je stajao kraj stroja.

— Trebamo nekakva kola, gospodine Fenderu — rekao sam.

— Mala kola, koja bi vukla jedna mazga. Ne marimo ako su i rabljena.

Starac mi je prišao i promatrao me, neobično svijetlim očima.

— Imam jedna stara, ali ušćuvana kola, gospodine. Prodao mi ih je jedan od onih farmera što su prije nekoliko tjedana odselili odavde. Teška je ovo zemlja — nastavi vrteći glavom. — Mnogi je već muškarac ovdje zaorao u nju svoje snove, a na kraju s nje požnjeo samo prašinu. Kola su vam tamo, iza radionice.

Poveo me iza zgrade. Kola su izgledala stara, ali su kotači i osovine bili ispravni, čak podmazani.

– Dat ću vam ih za petnaest dolara.

– Recimo dvadeset i pet – predložio sam – ako mi, uz njih, date i dobru mazgu.

– U tom slučaju neka bude trideset – zahtijevao je starac.

– U povjerenju rečeno, gospodine Fenderu – stišao sam glas – gospoda Daroow želi napustiti San Pedro. Kola kupujem za nju.

– Ah, tako dakle... – razvedri mu se lice, pogladi se po bradi. – Dobro, neka onda bude dvadeset i pet, kako ste rekli, za kola i mazgu.

– Šutite o tome, molim vas.

– Naravno, gospodine! – Odjednom mi se Fender osmjehne, otkrivši samo nekoliko škrbotina u ustima. – Veseli me da se gospoda Darrow na to odlučila. Vjerujte mi, ovdje nikada ne bi bila sretna. U San Pedru morate biti onakvi kakvi su i svi ostali.

– Znam.

– One proklete kokoške iz ženskoga udruženja odavno mi ne daju ni trenutka mira. Već danima mi probijaju uši, tvrdeći kako moram otkazati gospodi Darrow najam one kućice. Pribojavao sam se već i izaći na ulicu, sve zbog njih.

Sve je to starac govorio zavjerenički tiho, ogledavajući se, kao u strahu, na sve strane.

– Meni se zapravo gospoda Darrow oduvijek svidala – nastavi on. – Ugodna je i marljiva, a i mala Julie je dobro dijete. No ja sam samo bijedan starac. Stalno sam u San Pedru. Tu ću biti i pokopan, kao što sam ja druge pokapao. Ostavit će me na miru kad gospoda Darrow

ode, a i njoj će negdje drugdje biti mnogo bolje.

– Doći ću po mazgu i kola kad se smrači – rekao sam.

– Sve će vas čekati pripravnno. A šutjet ću kao grob – obeća starac. – Znam šutjeti, jer sam se mnogo bavio mrtvacima, gospodine – zakikoće. – Uz njih se nauči šutjeti. Pozdravite, molim vas, gospodu Darrow. Zapravo mi je i žao što odlazi, iako je to bolje za nju.

Vidio sam po njemu da misli pošteno. I on je trpio u San Pedru, gdje je svatko svakoga pratio i ogovarao. Pitao sam se koliko još ima takvih poštenih ljudi u ovom gnijezdu. Većinom su, velikom većinom, bili zarobljenici teškog licemjerja uzajamne zavisti i straha.

Pošao sam prema Amandinoj kućici.

XVIII

Sunce se primaklo k zapadu, a obzor se crvenio kao od krvi, kad smo napuštali Amandinu smeđe oličenu kućicu.

I Amanda i Julie bile su vrlo jednostavno odjevene. Julie je na rukama držala svoju lutku Rosannu. Znala je da odlazimo i da se nećemo vratiti. Prihvatila je to lakše nego što sam se nadao.

Kola i mazga bili su pred kućom. Kola smo brzo natovarili, jer je Amanda cijeli dan pripremala zavežljaje. Podigao sam Julie u kola, te pomogao Amandi da se i ona popne preko prednjeg desnog kotača. Bila je vrlo ozbiljna. Shvatio sam da joj taj odlazak teško pada na dušu. Bila se nadala da će dugo po-

živjeti u toj kućici, sve dok Julie ne odraste.

Za trenutak sam zadržao Amandinu ruku u svojoj i čvrsto je stisnuo. Samo mi je kimnula. Uzjahao sam ždrijepca, a Amanda je potjerala mazgu. Krenuli smo.

A onda sam ih ugledao kako dolaze uličicom prema nama. Sprijeda je išao šerif Barnes, kraj njega je tapkao njegov pogrbljeni zamjenik, onaj što sam ga sreo u uredu kad sam stigao u San Pedro. Na šerifovu je licu titrao pobjednički osmijeh, a za njegova zamjenika moglo se reći da se osjećao neugodno.

Gotovo mi se sledila krv kad sam shvatio tko su dva muškarca iza šerifa: bili su to Rider Haggs i onaj njegov ortak što sam ga izbacio iz sedla u planinama Chiricahua, a prije toga ranio u rame u rezervatu Apača. Od te rane nije se više zamjećivalo ni traga.

Pogledao sam Amandu, blijedu poput krede.

– Vozi dalje! – rekao sam joj, oštrije nego što sam namjeravao. – Ne daj se ni vrijeđati, ni zbuniti. Samo vozi dalje i ne zaustavljaj kola ni po koju cijenu!

– Ali...

– Učiniti kako sam ti rekao!

Na uglu uličice spazio sam nekoliko žena i muškaraca. Znatiželjno su gledali u šerifa i njegovu pratnju.

Barnes je stao, s vinčesterkom u rukama. Pripravno oružje držali su i šerifov zamjenik i Rider Haggs.

– Stanite! – poviče šerif.

Zauzdao sam svojega ždrijepca, a Amanda je potjerala kola dalje.

– To vrijedi i za vas! – dovikne šerif Amandi.

No ona je tjerala mazgu dalje, gradeći se da nije ništa čula.

Mršavi šerifov zamjenik htio je potrčati, kako bi zaustavio mazgu.

– Razmislite dobro prije nego što to pokušate učiniti! – prijeteći sam mu dobacio, zabacivši šešir s čela.

Zamjenik je, osjetivši bijes u mojem glasu, ustuknuo i odustao od nakane da zaustavlja Amandu. Kola su prošla kraj njih. Odahnuo sam. A onda sam, ljutito, zamijetio kako Amanda malo dalje ipak zaustavlja kola. Okrenula se prema meni. Mogao sam shvatiti što se u njoj zbiva. Nije me htjela ostaviti u toj opasnosti. A meni su bile najvažnije njena sigurnost i sigurnost male Julie.

Nisam se više mogao osvrnati na njih dvije. Svu pozornost obratio sam na Barnesu i njegovu pratnju, koji su mi prepriječili ulicu. Rider Haggs se kesio, a šerif Barnes je sjao od zadovoljstva.

– Pa nećete nas valjda napustiti, gospodine Raine! – govorio je, hineći uljudnost, a glas mu je pobjedonosno podrhtavao.

– To bi vam trebalo biti drago, šerife! – dobacio sam mu.

– A ne, nipošto! Predomislio sam se, gospodine Raine! Imam tu u San Pedru lijep zatvor.

– Vjerojatno isto tako čist i uredan kakav vam je i cijeli gradić – primijetio sam. – No vjerojatno u njemu sjede sve sami nedužni ljudi. Nitkovi poput vas uvijek su na pogrešnoj strani rešetaka.

– Odmah ćemo ti začepiti tu

bezobraznu gubicu! – prasne šerif, napuštajući hinjenu uljudnost. – Gospodine Haggs, hoćete li ponoviti ono što ste mi danas ispričali?

Vrlo rado, šerife – likujući će Haggs. – Znam za jednu potjernicu, na kojoj je otisnuto ime i prezime ovoga čovjeka: Bill Raine! Traži ga zakon, zbog ubojstva.

– Dalje! – zareži Barnes.

– Onoga dana kad je umro Jeff Darrow – nastavi krijumčar alkohola – bili smo moji ljudi i ja blizu rezervata. Vidjeli smo kako su Raine i Darrow htjeli prokrijumčariti u rezervat puna kola viskija. Naravno, htjeli smo to, kao dobri građani, spriječiti. Ubili smo Jeffa Darrowa, ali nam je Raine, ubivši jednoga od mojih ljudi, umaknuo.

– Bit će dovoljno – ocijeni Barnes. – Sjaši, Raine! Uhapšen si!

– Jeste li, šerife, pitali gospodina Haggsa što su on i njegovi ljudi tražili u blizini rezervata?

Dok sam ga to pitao, shvatio sam osvetu maloga krijumčara: ubio sam mu dvojicu ljudi i upropastio posao. Sada sam to morao ispaštati.

– Jeste li ga, šerife – nastavio sam – pitali zašto je dvaput dolazio u San Pedro i zašto je prijetio gospodi Darrow? To vam, zacijelo, nije ispričao! Je li vam rekao kako sam mu upropastio prljavu trgovinu s Apačima, za koju sada nastoji okriviti mene?

– Sve ćeš to moći ispričati pred sudom!

– Ustrijelite ga, šerife! – poviče uto Haggs. – Pa on je ubo-

jica i ne zaslužuje ništa bolje! I zadržite onu kurvu, ona zacijelo zna sve o poslovima ovoga nitkova i svojega pokojnog brata!

– Zadrži drolju, Mac! – dovikne šerif svojem pomoćniku.

– Samo se usudite! – doviknuo sam, kada se činilo da će mršavi pomoćnik krenuti da izvrši zapovijed.

– Kreni već jednom! – zaurla Barnes na pomoćnika.

Haggs je toga trenutka podigao vinčesterku. Bio je predamnom u prednosti, jer mu je bilo lakše pucati nego meni sa sedla. Ipak sam uspio izvući na vrijeme kolt i bez oklijevanja zapucati u njega.

Dok je Haggs potezao okidač na pušci, metak iz mog revolvera istodobno mu se zari-
nuo u tijelu: na dva dlana poviše opasača. Metak ga je odbacio unatrag, a tane iz njegove vinčesterke odletjelo je u zrak. Stropoštao se na ulicu. Zatim sam odmah pomaknuo kolt i zapucao u njegova ortaka, pogodivši ga u desnu ruku u kojoj je držao revolver. Zaurlao je. Revolver mu je ispao, a on se srušio u prašinu.

Šerifov mršavi zamjenik odbacio je oružje i podigao ruke u znak predaje. Šerif je htio zapucati u mene, ali sam dvaput opalio na njega iz kolta. Drugim sam mu metkom odbio petu na desnoj čizmi, pa se, što od toga udarca što od zaprepaštenja, stropoštao u prašinu. Vikao je kao da je ozbiljno ranjen, a pušku je ispustio iz ruku.

– Pokupi njegovo oružje! – naredio sam zamjeniku, držeći ga na nišanu. – A zatim otpaši svoj revolver, pokupi i sve ostale, pa sve to ubaci u onu bačvu s

kišnicom! — pokazao sam mu bačvu ispred jedne kuće, udaljenu desetak koraka.

— Da... da... gospodine — mucao je zamjenik. — Sa... samo nemojte... pucati, molim vas!

Nisam odgovorio. Pričekao sam da izvrši zapovijed.

— Ti, pseto! — krkljao je šerif, kad sam projahao kraj njega.

— Jezik za zube! — odbrusio sam mu. — I budi sretan što nisam zaista ubojica, jer bi u tom slučaju sada bio mrtav! A ovako ćeš i dalje u ovom jednom gradiću moći glumiti šerifa!

Polako jašući, zaokružio sam pogledom po gomili građana.

— Nestanite! — doviknuo sam im. — Možete se sada ponositi. Dobili ste bitku protiv osamljene žene i malog djeteta. Šerif vam se, u svojoj revnosti u toj bici, čak uortačio s lopovima iz pustinje, krijumčarima! Ona odlazi. Morate potražiti novu žrtvu. Strahujte, jer će ta žrtva sada biti netko od vas! Pužite i dalje u uvjerenju da staza u nebo počinje upravo u vašem San Pedru!

Ispalio sam metak iz kolta iznad njihovih glava. Prestaše-no su se razbježali, a ja sam projahao prema kolima, do Julie i Amande. Zgrabivši opet uzde, Amanda je potjerala magzu u glavnu ulicu. Jašući kraj kola, osmjehnuo sam se maloj Julie, zamijetivši sumnjive trzaje njenih usnica kakvi su obično prethodili plaču.

U glavnoj ulici nije bilo ni žive duše. Nitko nas nije promatrao. Pred Curtisovom prodava-onicom skočio sam sa sedla i pošao prema ulazu, dok je

Amanda s kolima produžila put.

Edward Curtis stajao je iza pulta, a oči su mu gotovo iskočile od straha kad me ugledao. Kraj njega, ugledavši me, vrisnula je njegova žena.

— Htio sam se pozdraviti s vama na rastanku — podrugljivo sam rekao, pa našavši sitniš u džepu, bacio sam na pult nekoliko centi. — Ovo je za dvije lizalice! — rekao sam.

— Edwarde! On će nas pobiti! — zakrješti, došavši k sebi, Adeline, te se obješila uz svojega Edwarda, ali on uopće nije pokazivao namjeru da me usluži.

— Pa neću vas ubiti za dvije lizalice! — mirno sam odgovorio. — Uostalom, ljudi poput vas ubiju se kad-tad sami između sebe!

Uzevši dvije lizalice, pohitao sam na ulicu. Uzjahavši, krenuo sam za kolima koja su već skoro stigla do izlaza iz gradića.

Pristigavši kola, ispružio sam ruku s lizalicama prema maloj Julie.

— Ovo je za tebe i za gospođu Rosannu! — objasnio sam. — To su osobite lizalice. Tko ih polize, nikada se više ničega neće bojati!

— Zar zaista? — naivno upita djevojčica.

— Naravno! Počni lizati i odmah ćeš zamijetiti da više nema straha. Osim toga, od ovih se lizalica postaje i pametniji, a katkad se od njih i bolje raste, čak centimetar na dan!

Osmjehnuvši se, Julie se pozabavila čudotvornim lizalicama. S lica joj je zaista nestalo straha.

— A što imaš za mene? — Upita me Amanda.

U očima joj se održavala sva briga zbog neizvjesnosti našeg puta.

Pritjerao sam ždrijepca sasvim blizu kolima, nagnuo se iz sedla i poljubio je.

— Ni onaj koga ja poljubim ne mora se više ničega bojati!

— šaljivo sam joj objasnio.

— Zaista, to je istina! Ne osjećam više nikakav strah! — osmijehne se Amanda.

Putovali smo na zapad. San Pedro tonuo je iza nas u sumrak. Osjećao sam kako omča, koja nas je bila stezala, popuštala i konačno pada. Bili smo slobodni i veseli. Nismo još znali kamo odlazimo, ali to sada ni-

je bilo važno. Ima toliko mjesta gdje djevojčica poput Julie može odrasti, toliko gradića gdje žena poput Amande može zaboraviti prošlost.

O sebi nisam razmišljao. Bio sam sretan što sam s Amandom i Julie, pa nisam htio misliti na vrijeme kada ću opet biti sam. Ako i dođe, to neće biti uskoro.

Vidio sam nadu u Amandinim očima, čuo kako Julie sama za sebe pjevuši.

Nastavljali smo put prema posljednjim odsjajima sunca. Obavijao nas je sumrak, ali smo znali da će doći novi dan. Naš dan. Daleko od San Pedra.

PUSTOLOVINA U PREDVEČERJE

Kad smo se približili poprečnom putu što je vodio u brezovu šumu, pred našim se očima ukazao neobičan prizor: čovjek s puškom preko sedla, koji je zakrčio prolaz ostao je miran sve dok nismo stigli u njegovu blizinu. No riječi što ih je tada izgovorio zvučale su zloslutno:

– Nastavite svojim putem.

Moj ujak Abner nije nastavio svojim putem. Naprotiv, zaustavio je krupnog vranca i mirno promatrao čovjeka sučelice sebi:

– Govorite poput predstavnika zakona – napomenuo je.

– Nastavite svojim putem ili ćete se pokajati!

– Toga se ne bojim – hladnokrvno odgovori moj ujak. – Bilo bi bolje da mi navedete neki opravdani razlog.

– Reći ću vam razlog koji se sviđa meni! – ljutito promrmlja onaj drugi. – Nastavite svojim putem!

Ujak Abner odmjeri sugovornika, bez ikakve žurbe, od glave do pete.

– Nije važno kakav biste razlog mogli navesti – odlučno je nastavio ujak Abner – jer bismo ga uvijek mogli pobiti. No kažite, zar su ceste u Virginiji u opsadnom stanju?

– Ova jest – odgovorio je naoružani čovjek.

– Ne mislim tako – odgovorio mu je Abner.

Petom je dotakao slabine konja i krenuo poprečnim putem.

Čovjek je zgrabio oružje i čuo sam krvcaj okidača na puški pod pritiskom njegova palca. Čuo ga je zasigurno i Abner, ali se nije okrenuo. I najprirodnijim mi je glasom doviknuo:

– Nastavite samo ravno, Martine, stići ću te.

Čovjek je privukao pušku k sebi, ali nije opalio. Doimao se poput svih onih koji žele nametnuti svoju volju, a uopće nisu

odlučili kako će se ponašati ako bi njihove zapovijedi bile prekršene. Bili su spremni na žestoke prijetnje, ali ne i popraćene primjenom sile. I tako je on neodlučeno ostao na svom mjestu i mrmljajući kleo.

Nastavio bih svoj put onako kako mi je ujak rekao da čovjek nije odjedanput odlučio.

— Ne, bogamu! — povikao je.

— Ako on ide ovuda, ideš i ti!

Uhvatio je moga konja za uzde, skrenuo ga na poprečni put i krenuo za mnom.

U ovom brežuljkastom dijelu Virginije suton dugo traje. Sunce zađe, ali dan još traje. Tada se podigne mutno čarobno svjetlo koje okruži i obuhvati krajoлик. Livade, šume i brežuljci prožeti su svjetlom, no to nije svjetlo nikakvog sunca. To je svjetlo što izlazi iz zemlje kao da ga ona isijava, kao da želi — a to i uspijeva — osvjetljivati samu sebe.

Zvijezde još nisu blistale. Od vremena do vremena mogao se vidjeti blijedi mjesec što se podizao na obzoru, no doimao se bez snage, a njegove zrake nisu nimalo pridonosile vidljivosti. Vjetar se smirio, zrak je bio blag, mirisao je na polja. Danji su šumovi utihnuli, a i životinje i kukci su se umirili netom su se podigli noćni šumovi i probudile životinje koje se pojavljuju u mraku. Šišmiš je opisivao krugove, ponirao, ponovo se ludom brzinom podizao u nebo, ali u tišini. Oko ga je vidjelo, ali uho nije čulo. Neka je ptica počela svoju jedikovku: čula se, ali nije se vidjela.

Svijet što se budi nama je nerazumljiv, jer mi smo stvorenja sunca i bojimo se susretati s po-

javama sutona koje bi pred naš razum mogle postaviti nerješive zagonetke. I tako čovjek koji putuje u to vrijeme što ne pripada ni danu ni noći utone u duboku šutnju i u svakom je trenutku napet i oprezan.

Put na kojem smo sada bili služio je nekad pionirima Zapada. Iz udubina je rasla gusta trava. Konji su tiho napredovali sve do trenutka kad smo ušli u šumu vrlo starog drveća; tada je suho lišće ispod kopita počelo pucketati i šušitati. Abner nije nijedanput pogledao iza sebe; nije, dakle, znao da jašem iza njega. Znao je, očito, da ga netko prati, no vjerojatno je mislio da je to stražar.

Čovjek neoružan puškom slijedio je moga konja iz neposredne blizine. Kamo idemo i zašto, pitao sam samoga sebe. Metak opaljen iz puške u šumi mogao nas je izbaciti iz sedla; mogli smo čak biti ubijeni u našim sedlima. Nismo prolazili krajem u kojem se ljudi zbog neke nevažne riječi daju navesti na nešto što se ne bi dalo popraviti. A bio sam siguran da Abner ide ususret pustolovini koje bi bili pošteđeni kukavice i nepošteni ljudi.

Moje je uho uskoro začulo neki zvuk, točnije rečeno zbrakanu mješavinu zvukova. Imao sam dojam kao da netko negdje kopa jamu. Buka je bila slaba, a dopirala je iz najveće dubine šume, dovoljno daleko ispred nas, no jačala je i napokon sam mogao razabrati udarce pijuka, struganje lopate i padanje gruda zemlje na debeli sloj suhoga lišća.

Nakon kratkog vremena ta buka, za koju sam najprije mi-

slio da dopire s mjesta ispred nas, sada se čula desno od nas. Nakraju sam između sivih bukovih panjeva spazio dva čovjeka kako kopaju jamu. Svoj su posao očito tek, počeli, jer je hrpa izbačene zemlje bila mala. No sa strane se vidjela prilično velika gomila suhog lišća što su ga sakupili, a vidjeli su se i komadi osušene zemlje što su ih iskopali pijucima. Jama se protezala okomito prema putu, a radila su dva čovjeka u košuljama zasukanih rukava, leđa okrenutih putu. Guste sjene što su padale s velikih bukovih grana na njihova ramena i leđa bile su nalik na jato noćnih ptica. Zemlja je bila kruta, isušena; metal pijuka je odzvanjao – a njihov ih je posao tako zaokupio da nas uopće nisu čuli.

Vidio sam kako je Abner napola okrenuo glavu da bi pogledao taj neobičan prizor, ali nije zastao. Nastavili smo svojim putem. Stara je staza u udubini terena skrenula. Čuo sam rzanje konja i trenutak potom ugledali smo pred sobom desetak ljudi.

Teško ću zaboraviti prizor što se pružao pred našim očima: nekoliko je naseljenika napravilo sjekirama okrugli usjek među panjevima bukava pokrivenima suhim lišćem čiji se nejasan obris nazirao u zloslutnom sutonu. Ljudi su tu i tamo stajali, neki su sjedili na posjećenim stablima, a drugi su bili u svojim sedlima. No sva lica ove neobične skupine odražavala su iščekivanje izvršenja nekog zadatka.

Neki je starac metalnosive brade pušio lulu; otpuhivao je iz nje, mirno i odlučno, velike

oblake dima. Drugi muškarac rezbario je u prutu rogatog bika, sasvim se usredotočivši na svoj posao. Treći je noktom palca crtao slova po jabučici sedla.

Malo postrani, ispod velikog rašljastog stabla, bila su dva jahača na konjima. Ruke su im bile svezane iza leđa, usta začepljena krom. Iza njih je drugi jahač raspletao ždrepčevu užad, kako bi je pojačao i produžio.

To je bio prizor što sam ga ugledao. No netom je među njih stigao moj ujak, svi su prisutni naglo oživjeli. Neki su skočili, zgrabili konje za žvale, a drugi uperili u njega oružje. Nečiji je glas pozvao stražara koji me je slijedio i ovaj me je u galopu prestigao. Trenutak poslije toga zavladała je potpuna zbrka. Ali visoki starac, koji je još malo prije mirno pušio, viknuo je ujakovo ime, nekoliko ga je ljudi ponovilo i panika je prestala; no promatralo ga je nekoliko strogih i odlučnih lica na kojima se moglo pročitati da kratki prekid u poslu nije nimalo smanjio njihovu želju da se mračni pothvat obavi do kraja.

Moj se ujak ogledao oko sebe.

– Lemuele Arnolde! – rekao je. – Nicholase Vance, Hirame Warde! Zar vi ovdje.

Prepoznao sam ih u istom trenutku kad im je moj ujak izgovorio imena: svi su bili uzgajivači stoke. Starac s lulom bio je Ward, a ljudi koji su ga pratili bili su farmeri i njihovi pomoćnici.

Njihovi su se posjedi prostirali na podnožju planina. Smješteni na granici civiliziranoga svijeta i prepušteni sami sebi, mogli su se osloniti samo na sebe, a to su znali i tako su postu-

pali. I valja naglasiti, hrabro i odlučno branili su svoje probitke i svoje odluke. A ako je bilo potrebno – i probitke i budućnost Virginije.

Njihovi su očevi odmakli granice države prema sjeveru i zapadu i zadržali osvojene teritorije. Borili su se protiv napadača bez ičije pomoći.

Nisu tražili pomoć narodne garde Virginije, tukli su se na pragu svojih domova, ali i odlazili u protunapade u šume. Skupo su prodavali svoje živote.

Neki su povjesničari strogo sudili o tim ljudima neumoljivih akcija i u tom su istom duhu govorili kako valja učiniti rat čovječnijim; no oni su pisali svoja djela u toplim sobama, u sigurnosti civilizacije, koju su njihovi preci izgradili vlastitim rukama.

– Abnere – rekao je Bard – pustite me da vam točno objasnim. Moramo srediti svoje račune s nekoliko kradljivaca stoke i uskraćujemo ikome pravo da posreduje. Krađa stoke i ubojstvo treba da nestanu odavde. Dosta nam je toga!

– Ja bih zaista bio posljednji stanovnik Virginije koji bih se pobunio protiv toga. Svima nama je toga dosta i odlučili smo da to prekinemo. No kako mislite to dokrajčiti?

– Užetom – kratko je odgovorio Ward.

– Način je dobar kad je obavljen kako treba – reče Abner.

– Što želite time reći? – zapita Ward.

– Hoću reći – nastavi moj ujak – da smo se svi složili sa stanovitim načinom kažnjavanja i da moramo poštovati naše

uzajamno dano obećanje. Iako sam spreman da pomognem u ovom ratu protiv kradljivaca goveda i ubojica, želim isto tako održati svoju riječ.

– A koja vam je to riječ?

– Ista koju ste dali i vi – reče Abner – a to je ona što ju je dao i svatko od ovdje prisutnih. Nakon što su naši očevi ustanovili da je nemoguće izići nakraj s kradljivcima i ubojicama bude li svatko sâm krojio pravdu, dogovorili su se o stanovitom postupku. A mi smo potvrdili svoju suglasnost s njihovim dogovorom i obećali da ćemo ga se pridržavati. I ja bih volio ostati vjeran svome obećanju.

Starčevó je lice dobilo zaprepašten izražaj. Potom mu se razvedrilo.

– Dovraga! – viknuo je. – Htjeli ste govoriti o zakonu?

– Nazovite to kako vam se sviđa – nastavi Abner – no u svakom slučaju to je dogovor o ponašanju u stanovitim slučajevima, a potpisali su ga svi prisutni.

Čovjek je odmahnuo glavom i odlučnom kretnjom prekinuo raspravu.

– No dobro – izjavio je – ponašat ćemo se ovom prilikom onako kako smo navikli.

Ujakovo je lice pokazivalo zabrinutost.

– I naškodit ćete nedužnima – zaključio je.

– Što? Ova dva lopova, Shifflet i Twiggs, oni su nedužni?

Moj ujak podigne pogled i pogleda prema dvojici na konjima, jedan je bio malo dalje ispod velikog stabla i kao da još nije ni vidio došljake.

– Nisam mislio na njih – odgovori Abner. – Mislio sam,

ako bi ljudi poput vas i Lemuela Arnolda i Nicholasa Vance prekršili zakon, manje ugledni ljudi povelili bi se za vašim primjerom. I kao što vi opravdavate svoj čin tobožnjom sigurnošću, oni bi svoj čin opravdavali osvetom i pljačkom. I tako bi zakon bio prekršan i mnogo bi nezaštićenih i nedužnih kojima zakon duguje sigurnost bilo prepušteno sudbini bez ikakve obrane.

Još se sjećam njegovih riječi, jer su mi objasnile zakon linča u novom svjetlu. No isto sam tako uvidio da ove ljude neće pokolebati u njihovoj odluci. Svi su bilo vrlo uzrujani, a razborite riječi moga ujaka vrlo slabo su ih se dojmile.

— Abnere — javio se Ward — ne namjeravamo više raspravljati s vama. Postoje okolnosti u kojima valja uzeti zakon u vlastite ruke. Živimo ovdje na podnožju planina. Neprekidno nam krađu goveda, otpremaju ih s onu stranu granice, u Maryland. Već nam je dosta toga i odlučili smo da to prekinemo. Naše živote i posjede ugrožava šačica bandita koji nemaju ni kuće ni kućišta, a mi smo odlučili da ih ulovimo i jednostavno objesimo na prvu granu. Mi vas nismo zvali. Vi ste nam u ovom trenutku nametnuli svoju prisutnost. I sada, ako se bojite kršenja zakona, nastavite svojim putem, jer mi ćemo zakon prekršiti — ako je vješanje dvaju bandita uopće njegovo kršenje.

Iznenadio sam se stavu svoga ujaka, kad je rekao:

— Pa dobro, ako vać morate prekršiti zakon, ostajem da bih vam pritom pomogao.

— Dobro — odgovorio je

Ward: — ipak, nemojte se pre-nageliti, Abnere. Ako odlučite da ostanete, bit ćete u istom položaju kao i mi.

— Baš to i želim — izjavio je Abner. — No kako stvari stoje, svi ste vi u prednosti predamnom.

— U kakvoj? — iznenadio se Ward.

— Vaša je prednost u tome što znate koji su vas dokazi uvjerili u krivnju vaših zarobljenika.

— Ako je to sva prednost što je imamo, Abnere, mi ćemo je podijeliti s vama — odgovorio je Ward. — Nedavno se dogodilo toliko krađa goveda da smo mi pogranični stanovnici, jednoglasno odlučili prekinuti svako seljenje stoke preko ovih planina bez pratnje neke osobe koja uživa dobar glas. Danas popodne javio mi je jedan od mojih ljudi o prijelazu preko ceste stotinjak teladi i ja sam ih dao zaustaviti. Vodili su ih Shifflet i Twiggs. Pitao sam ih pripadaju li goveda njima, a oni su mi odgovorili da je vlasnik goveda unajmio njih dvojicu da otpreme to krdo u Maryland. Nisam poznavao ta dva čovjeka. A budući da su mi ionako nerado odgovarali, pritom se ljutili i kleli, postao sam nepovjerljiv. Pitao sam ih za ime vlasnika koji ih je unajmio kao gonice. Rekli su mi da me se to ne tiče i nastavili put. Prikupio sam ljude iz našeg okruga. Svladali smo ta dva lopova, smjestili njihova goveda na pašnjak, namjeravajući da ih tamo ostavimo sve dok ne doznamo tko im je vlasnik. Putem smo sreli Bowersa.

Okrenuo se i pokazao na čov-

jeka zaposlena raspletanjem užeta.

Bowers nije za mene bio neznanac: gonič goveda, manje-više pun dugova, povremeni posrednik pri trgovini konjima. Uglavnom, jedva je vezao kraj s krajem.

— On nam je ispričao istinu — nastavio je Ward. — Sinoć je otišao do Stone-Coala kako bi pogledao goveda Daniela Coopmana. Načuo je da je neki uzgajač stoke iz vašega kraja krenuo na put s namjerom da ih kupi za nekog mesara koji radi na veliko. Budući da je htio preduhitriti vašeg sugrađanina, krenuo je iz svoga prebivališta potkraj dana kako bi stigao prije nego što sunce zađe. Išao je pješice prečacem preko brežuljka, a kad je stigao na vrh, ugledao je jahača koji se udaljavao susjednim hrptom brežuljka, onamo kuda prolazi cesta. Čovjek je vjerojatno proveo neko vrijeme na toj promatračnici i gledao u malu dolinu u kojoj je Coopmanova kuća. Bowers se spustio, ali Coopmana nije bilo kući, a vrata bijahu širom otvorena. Prema Bowersovim riječima, doimalo se kao da je upravo otišao i uskoro će se pojaviti. Sve je bilo pusto, jer je Coopmanova žena prije petnaestak dana otputovala njihovoj kćeri koja živi preko planine, a u međuvremenu je starac bio sam. Bowers je pomislio da Coopman ne može biti daleko, jer je vjerojatno pokazao svoja goveda jahaču čiju je spodobu upravo vidio kako se udaljava. I zato se zaputio prema pašnjaku, uvjeren da će ga tamo naći. No Coopmana nije našao, a nije vidio nijedno govedo. Vratio se

kući da u njoj pričeka Coopmana i sjeo u predvorje kuće. No opazio je da je ono tek nedavno oprano i još vlažno. Bolje pogledavši, vidio je da je suho samo na jednom mjestu, točno ispred vrata. Ta mu se pojedinost učinila čudnom i zapitao se zašto je Coopman samo djelomično osušio pod predvorja. Ustao je, prišao vratima i vidio da je prag vrata na polovici visine rascijepljen. Još se više približio i ustanovio da je ovuda prošao metak koji je prag probušio i tako je nastala napuklina. Prestrašivši se, vratio se u dvorište; polazeći od kuće, tragovi teretnih kola odveli su ga na cestu. U korovu je našao Coopmanov sat, podigao ga i stavio u džep. Bio je to veliki, srebrni sat s kojega je visio kožni konopčić. U visini ceste prolaz je zatvarala ograda i Bowers je ustanovio da su je prešle ne samo kola nego i goveda. Sad je već pala noć. Bowers se vratio do Coopmanove kuće, osedlao njegova konja i odveo ga k sebi. Jutros ga je uzjahao kako bi slijedio tragove goveda, ali kad smo ga mi sreli, nije još na njih naišao.

— Što kažu Shifflet i Twiggs o tomu?

— Oni ništa ne znaju — odgovori Ward. — Bowers to nije ispričao u njihovoj prisutnosti.

— Shifflet i Twiggs ga poznaju?

— Ne znam. Kad smo ih uhvatili tako su prostački kleli da smo im morali krpama začepiti usta.

— I to je sve? — zapita Abner.

— Nije! — poviče Ward. — Pa ne mislite valjda da bismo objesili te ljude samo na temelju običnih pretpostavki? Mislili

smo, na osnovi Bowersovih riječi, da su Shifflet i Twiggs ubili Daniela Coopmana, a potom odveli njegovo stado, ali smo se u to htjeli uvjeriti. I zato smo krenuli u potragu za Coopmanovim tijelom i njegovim kolima. Slijedili smo tragove stada duž Valley Rivera. Ni jedna kola nisu prešla rijeku, a ipak smo na drugoj obali zamijetili da su se neka kola i zalutala rogata goveda kroz šumu spustila niz rijeku. A tamo na okuci rijeke pronašli smo ostatke logorovanja. Naložili su veliku vatru od debelih klada, ali uopće nije bilo pepela. U krugu od dva metra ni najsitnijega traga. I tada smo pronašli tragove lopata kojima je bio uklonjen. U sredini kruga, u kojem je gorjela vatra, zemlja je bila sastrugana i očišćena, no na njegovoj vanjskoj strani tlo je bilo pocrnjelo i pronašli smo nekoliko pougljenjenih komadića. Rijeka se na tom mjestu proširuje, a korito joj je uleknuto. Napravili smo od oblica splav, čvrstu granu koja je završavala rašljama i pretražili riječno dno. Našli smo tamo gotovo sav okov kola izgrižen visokom temperaturom. Nakon toga smo na kraj jedne motke privezali kabao i izvukli s dna rijeke pepeo, dugmad, metalne kopče i komade kosti.

Ward je na trenutak zašutio.

— Otkriće je bilo presudno — nastavio je. — Vratili smo se da objesimo te pokvarene bandite.

Moj ga je ujak vrlo pažljivo slušao.

— Koliko je Twiggsu i Shiffletu prema njihovim riječima, vlasnik goveda platio? — zapitao je moj ujak. — Jeste li ih, kad ste ih ulovili, pitali?

— I tu smo naišli na uvjerljive dokaze. Pretražujući ih, našli smo u Shiffletovu džepu lisnicu u kojoj je bilo stotinu pedeset dolara i nešto sitniša. Sigurni smo da je to bila Coopmanova lisnica, jer je u njoj bila i stara priznanica na plaćeni porez, koja je kliznula između kože i podstave. Pitali smo Shiffleta odakle mu taj novac, a on je rekao da je pedeset dolara njegovo, a onu je stotinu dobio kao predujam za otpremu stoke. Posjedovanje lisnice je orpavdao objašnjenjem da mu je vlasnik rekao neka uzme stotinu dolara, a i lisnicu — kao dar.

— Tko je bio vlasnik? — zapita Abner.

— Nije htio reći njegovo ime.

— Zašto nije?

— Ah, da! — kliknuo je Ward.

— Zašto nije? Zato što on, sasvim jendostavno, uopće ne postoji. Njihova je priča pusta izmišljotina. Ta su dva lopova kriva. Svi dokazi govore protiv njih.

— Baš suprotno — tada će moj ujak. — Vaša priča dokazuje prije svega kako su krhka uvjerenja koja se zasnivaju na neizravnim dokazima: sve ovisi o polaznoj točki istražitelja. A put kojim se od nje krene ne vodi uvijek do istine.

— U slučaju koji nas zanima postoji samo jedan jedini način gledanja na stvari — napomene Ward.

— U svakom slučaju postoje dva načina pristupa problemu — odgovori moj ujak. — Vi polazite od toga da su Shifflet i Twiggs krivi. No pretpostavimo da krenemo u suprotnome smjeru od vaše pretpostavke. Što bi se onda dogodilo?

– Pa dobro, što bi se dogodilo? – zapita Ward.

– Evo što – odgovori Abner.

– Recimo, zaustavili ste Shiffleta i Twiggsa na cesti s Coopmanovim govedima, a oni su vam ispričali kako im je neki čovjek platio da odvedu to krdo u državu Maryland. Vi ih smatrate iskrenima i krenete u potragu za dotičnim čovjekom. I koga biste pronašli? Bowersa!

Bowers je problijedio. Bio je blijed poput mrtvaca.

– Zaboga, Abnere! – povikao je.

No moj je ujak neumoljivo zaključio:

– Što kažete?

Nitko nije odgovorio, ali svi su se okrenuli prema čovjeku čije su ruke drhtale nervozno se igrajući užetom što ga je pripremao za druge.

– Slušajte, Abnere! – opet se javio Ward. – A sve ono što smo pronašli?

– Što sve to dokazuje sada pošto su strelice okrenute u suprotnom smjeru? – uzvratil Abner pitanjem. – Da je netko ubio Daniela Coopmana i potom spalio njegov leš zajedno s kolima kojima ga je dovezao? Ali tko? Dva čovjeka koja su vodila Coopmanovo krdo ili pak čovjek koji je jahao Coopmanova konja, a u džepu imao Coopmanov sat?

Wardovo je lice odražavalo veliku zbunjenost.

– Ne zaboravite, čovjek koji je ubio Coopmana, u strahu da ne bude viđen s njegovim govedima, platio je Twiggsu i Shiffletu da stoku odvedu u Maryland, a on je istovremeno krenuo drugim putem preko granice.

– Ali tu je i njegovo objašnjenje događaja?

– Vrijedi koliko vrijedi – odgovori moj ujak. – Uhvaćen je i da bi objasnio kako je došao do žrtvina konja i sata morao je umjesto sebe naći drugoga krivca. I ispričati vam sve tako da njegova priča potvrdi ono što nadete na mjestu zločina. Progutali ste njegovu izmišljotinu i njemu je jedino preostalo da pripremi užu za Shiffleta i Twiggsa.

Još nikada u svome životu nisam vidio čovjeka tako obuzetog strahom kao što je to u ovom trenutku bio Jacob Bowers.

– Gospode! Gospode! – neprekidno je nesvjesno ponavljao.

Zaista je imao itekako razloga da bude uplašen: moj je ujak pokazivao neumoljivu strogost. Davolska Bowersova spletko, namijenjena Shiffletu i Twiggsu, sada se, zahvaljujući razumu moga ujaka, okrenula protiv njega. Bio je svjestan toga i drhtao je od glave do pete.

Iz kruga izvršitelja pravde začuo se glas koji je izražavao sveopću promjenu mišljenja:

– Dovraga, sada znamo tko je krivac!

Jedan je od njih uzeo užu iz Bowersovih ruku.

No ujak Abner je približio svoga konja za nekoliko koraka.

– Jeste li u to sigurni? – zapitao je.

– Sasvim sigurni! – jednostavno su potvrdili. – Vi ste nam ga otkrili, vi ste ga raskrinkali, Abnere.

– Ne – reče moj ujak. – Ne, nisam nikoga raskrinkao. Samo

sam vam pokazao kako usijane glave lako prihvaćaju lažne dokaze. A zaboravili ste jednu važnu pojedinost: nije li nam Bowers ispričao kako je, stigavši na vrh brežuljka što nadvisuje Coopmanovu kuću, ugledao na drugom grebenu nekog jahača? Taj bi nam čovjek mogao potvrditi da Bowers nije ubio Daniela Coopmana i da je njegova priča istinita.

Cijelo se društvo nasmijalo mome ujaku.

– Što? Vjerujete u postojanje toga navodnog jahača? Abner se u svome sedlu doimao višim no ikada, a glas mu je zvučao neobično snažno i zapovjedno. -

Vjerujem u to - rekao je. Jer ja sam bio taj jahač! Pouka je urodila plodom: malo poslije toga napustili smo proplanak, a sa sobom smo vodili Shiffleta i Twiggsa kako bismo ih predali pokrajinskom sudu.

U PRIPREMI:

Barry Cord.
Opasni grad

PRETPLATA U SFRJ: polugodišnja 78.000. – d, godišnja 156.000. – d. Uplate se šalju na žiro račun NIŠPRO VJESNIK ZAGREB, 30101-833-2052 sa naznakom »za pretplatu na list LASO«. U slučaju poskupljenja lista u toku pretplatnog perioda pretplatniku se priznaje stara cijena do isteka pretplate.

Cijena inozemne pretplate za šest mjeseci: DEM 33,00, ATS 234,00, SHF 27,00, HLG 37,00, SEK 116,00, FRF 109,00, USD 17,00, (avionom USD 20,20) CAD 24,00 (avionom CAD 28,30), Australia AUD 12,00, (avionom AUD 15,00).

Uplata na devizni račun 30101-620-16-25731-3296911 kod Udružene banke Hrvatske, Zagrebačka banka, Zagreb (za »Laso«, izdanje OOUR-a IRI).

Ekonomska propaganda: »Vjesnik«, Agencija za marketing, Zagreb, Trg bratstva i jedinstva 6.

Zadnja kolor stranica 75.000 d, c/b stranica 50.000 d.

Oslobodeno plaćanja poreza na promet mišljenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH broj 2935/7-1973. od 26.XI.1973.

Rukopisi se ne vraćaju.

LASO idućeg petka

